

AHMED VEFİK PAŞA'NIN
ŞAHSİYETİNİN TEŞEKKÜLÜ, HUSÛSÎ HAYATI
ve
MUHTELİF KARAKTERLERİ *

F. ABDULLAH TANSEL

Vefik Paşa'nın çocuk denilecek yaşlardaki husûsî hayatını, şahsiyetinin nasıl teşekkül ettiğini aydınlatan bilgiyi, çok samimî arkadaşı Sir Austen Henry Layard'ın eserinde buluruz. 1817'de Paris'te doğan ve ondan altı yaş büyük olan bu İngiliz, o sırada *Morning Chronicle*'in muhâbiri olarak İstanbul'da bulunuyordu. Sir A. Henry Layard, kendi hâl-tercemesini içine alan *Autobiography and Letters* adlı eserinde Vefik Paşa hakkında —ona dâir neşriyatta bugüne kadar hiç kimse-nin faydalanmadığı— zengin malzemeyi önümüze sermekte, yetiştiği çevreyi, âile ve arkadaş muhitini, o gençlik çağlarında kimlerin hangi eserlerini okuduğunu, ne gibi mes'elelerle alâkalandığını, muhtelif karakterlerini v. b. birçok husûsiyetlerini canlandırmaktadır.

Sir A. Henry Layard, Vefik Paşa ile — onun Terceme - odası'nda çalıştığı sırada — 1839'da tanışmıştır. *Autobiography*'sinde verdiği bilgiye göre, Vefik Efendi, babasıyla birlikte, su kemerlerine yakın eski tarz, ahşab, büyük bir evde oturuyorlardı. *Morning Post*'un muhâbiri, edebiyata meraklı, serbest düşünceli bir kimse olan Mr. Longworth da, Layard'ın yakın dostu idi ve İstanbul'da ahbap olmuşlardı; bir başka arkadaşı, İstanbul'a muhâbirlik vazifesiyle gelen, çok iyi bir âileye mensup Colonel White'dı; o esnâda İstanbul hakkında hazırladığı eseri (bunu sonradan neşretmiştir) için, Türk-Müslüman hayatına dâir hususlarda Vefik Efendi'den istifâde ediyordu. Sonradan vezirliğe kadar yükselen Vefik Efendi bu sırada onaltı-onyedi yaşında bir gençti. Babasıyla Paris'te bulunduğuandan, Fransızca'yı bir Fransız gibi konuşuyor ve yazıyordu. Babasını, İngiliz ve Fransız

* Bu makalenin, *I. Ahmed Vefik Paşa'nın Hayatı, II. A) İlmî Eserleri, B) Adapte, Terceme İlk Eserleri ve Lehçe-i Osmânî, C) Bursa Tiyatrosu, Tiyatro Eserleri ve Husûsiyetleri, D) Telemak Tercemesi ve Başka Eserleri* bölümleri, *Bellekten*'in bundan önceki sayılarındadır (C. xxviii., sayı 109, Ocak, 1964; sayı 110, Nisan, 1964).

klâsiklerini içine alan bir kütüphâne teşkili için ikna' etmişti. Vefik Efendi, aynı zamanda Acemce ve Yunanca'yı, Şark edebiyatını da iyi biliyordu. Vefik Efendi ile Longworth'un, haftada iki gece birbirlerinin evinde yemek yemeleri âdet hâline gelmişti. O günlerde ecnebîlere, güneş battıktan sonra Galata'dan öteye, Müslümanlar tarafına geçmek yasak edilmişti; fakat bu İngiliz'e, Rûhü'd-Dîn Efendi'nin konağına gitmek için izin veriliyordu. Bu iki arkadaş beraber geçirdikleri geceleri okumağa, çalışmağa hasretmişlerdi; bu toplantılara Sir A. Henry Layard da, Vefik Efendi tarafından da'vet edildiğinden, İstanbul'da kaldığı müddetçe, fırsat buldukça, muntazaman haftada iki def'a su kemerleri civarındaki konağa, yaz aylarında da Boğaziçi'ndeki yalıya gitmişti. Beraberce, İngiliz klâsiklerini, bu arada Gibbon, Roberston, Hume'u okuyor, siyâsî ıktisada çalışıyor, Adam Smith'in, Ricardo'nun kitaplarını mütâlea ediyorlardı. Longworth, kuvvetli bir *protectionist*'ti; bir memleketin tüccar ve esnafını başka memleketler halkının rekâbetinden himâye için gümrük resmi v. b. nizamların konulmasını lüzumlu bulan bir görüşe sâhipti; A. Henry Layard ise, serbest ticaret tarafını tutuyordu. Birçok saatlerini bu mes'elelerle alâkalı münâkaşalarla geçiriyor, Ahmed Vefik de bunlara kuvvetle iştirâk ediyor, kuru mübâhaseleri şakalarla, misallerle canlandırıyor. Bâzı Ahmed Vefik, bâzı kendileri Shakespeare'in tiyatro eserlerini okuyorlardı; Vefik Efendi bunları anlıyor, kıymetlendirebiliyor, Charles Dickens'ın romanlarını okurken komik sahnelerde kahkahalarla gülüyor, bilhassa bu muharririn *Pickwick* ve başka eserlerinden çok zevk alıyordu. Bu komik sahneleri, ekseriya, sonradan nakletmek de âdeti idi; görülmemiş derecede kuvvetli bir hâfızası vardı ve okuduğu şeyleri nâdiren unuturdu. Daha o sırada, onaltı-onyedi yaşında iken her mevzu'da sağlam bilgisi vardı; Şark'a ve Garb'a âit bu bilgisini soraları bir hayli genişletmiştir. Onun hayrete şâyan isti'dâdı, dürüst tabiatı, arkadaşlarını daha o zaman, hükûmette yüksek bir yer kazanacağına inandırmıştı. Çok şen, neş'esiyle bulunduğu çevreyi de eğlendirici bir karaktere sâhip olan Ahmed Vefik, Türkler'in ecnebîlere, bilhassa Avrupalılar'a kendilerine âit şeylerden bahsetmemeleri husûsiyetine aykırı olarak, her zaman birşeyler öğretmeğe hiç çekinmeksizin hazırды. A. Henry Layard bu münâsebetle, "Ben ondan Türk hayat ve âdetlerine dâir pek çok şey öğrendim. Babası da bildiklerini söylemekten sakınmazdı; Fransızca'yı herkese benzemez tarzda konu-

şur, lâkin maksadını kâfi derecede iyi anlatırdı; nâzik, zarif tavırları, vakur görünüşü, kar gibi beyaz sakalı, — o zamanlarda henüz bugünkü gibi sivillerin giydiği avrupâî tarzda giyinilmediğinden — sarığı ve elbisesiyle mükemmel bir Türk centilmeni idi” diyor. Rûhü’-d-Dîn Efendi’nin konağı da, o devirdeki emsâli gibi, harem ve selâmlığa ayrılmıştı, avrupâî tarzda döşenmemişti; masa, iskemle v.b. eşyâ Türk evlerinde henüz kullanılmıyordu. Vefik Efendi’nin babasının konağında da yerler hasırla kaplı idi; bunların üzerine renk ve desenleri güzel Kürd ve Acem halıları serilmişti. Etrafta, üzerleri Bursa ve Şam ipekli kumaşlarıyla örtülü dîvanlar bulunuyordu; dayanmak için, yine Bursa ve Şam ipeklisinden büyük yastıklar vardı. Misâfirliğe gidince, onların evlerinde de pabuçlar çıkarılıyordu. Rûhü’-d-Dîn Efendi’nin, evi eski tarzda döşenmekle, kendisinin giyinişi eski tarzda olmakla beraber, o devir an’anelerine uymayan tarafları da vardı. Onlar baba oğul, kendi mevkî’lerinde bulunanlardan farklı olarak, hizmet işlerinde köle, harem-ağası, câriye kullanmağı câiz görmemişlerdi. Evlerinde harem ve selâmlık bulunmakla, kadınlarını akrabâları dışında kimseye göstermemekle beraber, Reşid, ‘Âli, Fuad ve Kabûlî Paşa gibi münevverlerin, Rûhü’-d-Dîn ve Vefik Efendi’nin de bir tek zevceleri vardı. Yemeğe da’vetli oldukları, geceyi beraber geçirecekleri günlerde Longworth ve A. Henry Layard, Rûhü’-d-Dîn Efendi’nin evine erken, ikinci vakti gidiyorlar, güneş batıncaya kadar Vefik Efendi ile eserler okuyor, çalışıyorlardı. Yorulunca, Ahmed Vefik namaz için hareme gider, bir saat kadar sonra — birçok Türkler gibi evleri herkese açık, misafir-sever olduklarından — yemek için toplanırlardı. Onların da yer sofrasında, çatal ve bıçak kullanmayarak eski usûlde elleri ile yemek yediklerini, bu yemek merâsimini, yenilen yemekleri uzun uzun tasvir eden, resmî Türk ziyâfetlerinde yemek nev’inin kırkikiden az olmadığını, Rûhü’-d-Dîn Efendi’nin sofrasında bunun nâdiren otuzu geçtiğini kaydeden Layard, birçok Türk evlerinden farklı olarak, onların evlerinde yemekten önce iştihâyı açmak için meze, rakı da ikram edilmediğini kaydediyor. Rûhü’-d-Dîn Efendi’nin sofrasındaki misâfirler Bâb-ı âlî’den, umûmiyetle Hâriciye Vekâleti’ne mensup bâzı me’murlar, pek sık olarak dışarıdan gelen nüfuzlu, sözü geçer ve bunların birkısmı hükümetle alâkalı işler için İstanbul’a gelen şahsiyetlerdi; meselâ bir Kafkas reisi, Asya’dan bir Türkmen Beyi hac için Mekke’ye giderken uğradı. Ahmed Vefik bunları arar ve da’vet eder, böylece uzak Müslüman memleketlerinin

siyasî mes'eleleri hakkında sık sık bilgi edinirdi. Sir A. Henry Layard da, ekseriya, Vefik Efendi'nin evinde rastladığı Biritanya'nın Osmanlı İmparatorluğu elçisi Sir Stratford Canning'den siyasî ve başka sâhalar da haber alma fırsatını buluyordu; bunlar, onun sonraları *Morning Chronicle* v. b. gazetelerdeki yazıları için malzeme teşkil etmişti. Rûhü'd-Dîn Efendi'nin da'vet ettiği, veya onun misâfir-severliği dolayısıyla kendiliğinden gelen misâfirler yemekten sonra bir saat kadar oturup sigara ve kahvelerini içtikten sonra gidiyorlar, bundan sonra Ahmed Vefik, A. Henry Layard ve Longworth çalışma ve münâkaşalarına tekrar devam ediyorlardı. Ahmed Vefik saat bir, veya ikiden önce yatmağa nâdiren gider, haremde yatar, sabahleyin de diğer Türkler gibi erken kalkardı. Misâfirleri Layard ve Longworth, selâmlıktaki pek temiz yataklarında rahat rahat uyur, ev halkı sabah namazı için güneş doğarken kalkınca onlar da kalkar, kendilerine yıkanmak için leğen ve ibrikler getirilir, sigara ve kahvelerini içtikten sonra evden ayrılırlardı¹.

Layard, *Autobiography*'sinde İstanbul'da 1845 yılına kadarki hayatını anlatırken, bu hayatıyla sıkı münâsebeti bulunan Vefik Efendi'nin muhtelif karakter husûsiyetlerinden ve fikirlerinden, resmî hayatından da yer yer bahsetmektedir: Birçok Türk arkadaşları arasında — cümbüş ve eğlence için de — kıymetli arkadaşı Ahmed Vefik'tir ki, her zaman yaramazlığa hazır olan o, Müslüman arkadaşları arasında nasıl uslu, ağırbaşlı, vakur olmak lâzım geldiğini çok iyi biliyor, avrupalı arkadaşlarıyla toplantılarda bu tavırlarını bırakıyordu; içlerinde en yüksek onun sirâyet edici gülüşüydü ve delice el şakalarından eğlenmesi önlenemezdi. Layard, bir bayram gecesi nasıl toplandıklarını, ona yaptıkları bir mu'zibliği de naklediyor: Ahmed Vefik, ertesi günü Sultan'a bayram tebrikine gideceği için resmî elbisesini de giymiş, o gece Orta-köy'de arkadaşlarıyla kalmıştı. Hepsi, üzerlerine paltolarını örterek uyumuşlardı. İçlerinden biri, Vefik Efendi'nin paltosundan, rütbesini (H *âceğânlık) gösteren nişanını çıkarıp saklamıştı. Vefik Efendi sabahleyin paltosunu giymiş, Orta-köy'den henüz pek uzaklaşmadan nişanının yok olduğunun farkına varmıştır. Heryeri aramışlar, fakat bu mu'zibliği yapan nereye sakladığını da unuttuğundan bulamamışlardı. Vefik Efendi, merâsim saati yaklaştığından,

¹ Sir Austen Henry Layard, *Autobiography and Letters*, London, John Murray, Albemarle Street, W., 1903, c. II., s. 47-55.

ödünç bir nişan bularak tebrike gidebilmişti. Layard, “Birçok günlerden sonra, hizmetçiler odayı temizlerlerken, bir dîvânın minderi altında bulmuşlardı” diyor².

Layard, İngiltere elçisi Sir Stratford Canning’in müstebid siyasetini anlatırken; ona karşı durmağa yalnız bir kişinin, Ahmed Vefik’in kaşlarını çatmağa cesâret ettiğini kaydeder; bu yüzden, elçilik çevresinde bir kırgınlık da uyandırmıştı: Vefik Paşa bir iş sebebiyle Sefâret-hâne’ye yemeğe davet edilmiş, Sir Stratford Canning ile arasında, İngiliz teb’asından Yunanlı, veya Maltız bâzı kimselerin Türk polisi tarafından hapsedilmesi dolayısıyla şiddetli bir münâkaşa olmuştu. Bunlar şübhesiz suç-üstü yakalanmış ve hak ettiği cezâyı bulmuşlardı; Vefik Efendi Türk hükûmetinin hareketini yerinde buluyordu. Sir Stratford Canning, oradakilerin dikkatini çekecek yolda yumruğunu masaya vurarak, bir İngiliz teb’asının resmen sorguya çekilmeden hapsedilmeleri ile kapitülasyonların ihlâl edildiğini söyleyip, “Ben bu mahbusları serbest bırakmak için bir kavas ile Galata’ya gitse idim, sizin hükûmet otoriteniz ne yapmağa cesaret ederdi?” deyince, Vefik Efendi sükûnetle, “Herhâlde sizi ve kavasınızı da onlarla beraber hapsederlerdi; onlar vazifelerini yapacaklardı!” cevabını vermişti. Layard, Canning’in hiddetini tasvirin güç olduğunu, böyle bir cevap karşısında susmağa mecbur kaldığını, bu dikkate değer Vefik Efendi’nin zekâ ve kudretini takdir de ettiğini yazıyor³. Bu hâdise, bize, Vefik Efendi’nin, kendisi için çok elverişli olan Londra Sefâret Kâtibliği vazifesinde (1840-42), neden kısa bir süre çalıştığını da aydınlatmaktadır.

Morning Chronicle’ın kendisine verdiği muhâbirlik te’lif ücreti az olduğundan, Beyoğlu’na göre hayat şartları daha ucuz bir yerde yaşamağı düşünen Layard’ın, Longworth ile beraber Kandilli’de bir yer kiralamağa karar vermelerinde Vefik Efendi ile dostluklarının da te’siri vardır; çünkü Fuad Efendi (Paşa) Kandilli’de bir yalıda, Vefik Efendi de Boğaziçi’nin aynı sâhilinde yine bir yalıda oturuyorlardı. Bu iki İngiliz muhâbiri böylece onlarla sık-sık görüşmek, siyasî ve başka haberleri elde etmek fırsatını buluyorlardı⁴.

Siyasî Tanzimat’a, avrupâî yeniliklerle alâkalı fikirlere de *Autobiography*’sinde yer veren A. Henry Layard, Ahmed Vefik Efendi’nin

Ayn. esr., c. II., s. 74-5.

³ *Ayn. esr.*, c. II., s. 85-6.

⁴ *Ayn. esr.*, c. II., s. 104.

de bu husustaki düşüncelerini kaydetmiştir: Avrupaî yenilikleri memleketimize tatbik için cehâlet, taassub, hodbînlik, Rıza Paşa v. b. bâzı kimselerin yalnız askerlik sâhasında kuvvetlenme tarafını tutmaları gibi güçlüklerle karşılaşan Reşid Paşa'nın muârizları arasında Ahmed Vefik de bulunuyordu. O, Reşid Paşa'nın ta'kibettiği siyasetle, bozulmuş devlet müesseselerinin yenileştirilip temizlenebileceği husûsunda endişeli idi; bunun verimli olması için, bir hazırlık devresi, Avrupa medeniyetini eski Türk politika sistemi an'anelerine aşlamak lâzımdı; aynı zamanda, eğer tekemmül ettirilirse, medeniyet, idâre sistemi ve terakkî unsurlarını içine alan İslâmiyet'ten de faydalanmak lâzımdı; Reşid Paşa'yı, başka muârizları gibi bu yenilik hareketinde sür'atli bulan Vefik Efendi de, aksi hâlde başarı elde edilemeyeceği, zâten zayıflamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun çâresiz olarak, mutlakâ, hâlen mâlik olduğu şeyleri, istiklâlini de kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağı fikrinde idi⁵.

Vefik Paşa'yı, memleketimizde rastladığı şahsiyetler arasında "fevkal'âde münevver" olarak vasıflandıran Layard'ın⁶ yukarıda naklettığımız ifâdelerinden anlaşıldığı gibi, onun daha onaltı-onyedi yaşında iken kendisinden birkaç yaş büyük İngiliz gazetecileri ile dostluğu, birbirlerinden karşılıklı faydalanmaları, şahsiyetinin teşekkülünde te'sirli olduğu kadar, Batı dünyasındaki şöhretine de yol açmıştır. Esâsen, yetiştiği çevre, gördüğü tahsil ve terbiye, yabancı dilleri çok iyi bilmesi sebebiyle Ahmed Vefik Paşa'nın ecnebîlerle münâsebeti sonraları da devam etmiştir; nitekim, Lamartine Türkiye'ye hicret etmeğe karar vererek, Sultan Abdü'l-Mecid ile Reşid Paşa'ya birer mektup yazıp, İzmir'de kendisine bir çiftlik verilmesini recâ ettiği zaman da Vefik Paşa'dan faydalanılmıştır. Mes'elenin halli için, Reşid Paşa'nın tasvibi ile, o sırada Terceme-odası hulafâsından bulunan Vefik Paşa, Lamartine'in vekili Charles Roland'la Aydın civârındaki çiftliği görmek için gönderilmiştir⁷. *İstanbul Latinliği* adlı eserin müellifi

⁵ *Ayn. esr.*, c. II., s. 89-90.

⁶ *Ayn. esr.*, c. II., s. 92-93. Layard, Fuad Efendi (Paşa)'nin Kandilli'deki yalısından, kütüphânesinden bahsederken, onun — Vefik Paşa hâriç — tanıdığı Türkler'in en bilgili ve münevveri olduğunu kaydeder; ikisini karşılaştırırken, "Damarlarında Greek kanı bulunan Ahmed Vefik'ten farklı olarak hâlis Türk soyundan idi" diyor.

⁷ Ahmed Refik, *Lamartine, Türkiye'ye Muhâceret Kararı, İzmir'deki Çiftliği (1849-1853)*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1925, s. 3, 23, v. d. Ahmed Refik bu münâ-

Bellen de, tarihî bâzı hususlarda bilgi edinmek için Vefik Paşa'dan istifâde etmiştir; Bellen, adı geçen eserinde, Vefik Paşa'nın ifâdesine dayanarak, Fâtih'in, Galata-kulesi'nin yıktırılması için irâde buyurduğunu, yalnız üst kısmından on arşın kadar yeri yıktırılmakla iktifâ olduğunu (S. 159) yazar⁸. Vefik Paşa'yı komşusu olduğu için çok yakından tanıyan Sir Edwin Pears, onun Fransa'da elçi iken Napoléon III.'un sevgisini kazandığını kaydeder; Sir Edwin Pears'e göre Vefik Paşa, kendisini tahsil ve zekâca Vekiller'den çok üstün telâkkî ederdi ve öyle idi; fakat bir hatib olarak müstebit idi ve keyfî hareket ediyordu. 1876 yıllarına âit bu hâtıralarında, onun, riyâset iskemlesinden sık-sık meb'usları susturduğundan, onlara konuştukları şeyler hakkında hiçbir şey bilmediklerini anlattığından bahsetmektedir⁹. George Washburn da, Vefik Paşa'nın yakın dostu idi; hâtıralarında Vefik Paşa'nın şahsiyeti hakkında şu dikkate değer bilgiye rastlarız: Vefik Paşa, tanıdığım Türkler'in en alâka çeken idi; onaltı dil bilen büyük bir lisâniyatçı, Avrupa'nın klâsik müelliflerini tanır, hükûmette büyük mevki'ler işgâl etmiş, yeniliklere tarafdâr ve nâmuslu idi ki, bunlar bir Türk me'muru için nâdir şeylerdir; fakat hükûmet hakkındaki düşüncelerinde Şarklı idi; bir hükümdâr için ideali, Hârûnû'r-Resîd idi. Robert College'e çok yakın yaşadığından birçok geceleri birlikte geçirdiklerini kaydeden müellif, "Bir def'a, hiç unutmam, onu Alman bir hizmetçi ile *İncil*'in vahyi hakkında münâkaşa ederken buldum. Bu lâfzan Hıristiyan onu inkâr ediyor ve o İslâm, tıbkı bir protestan ilâhiyât semineri profesörü gibi, inandırmağa çalışıyordu" diyor.

sebetle, Reşid Paşa'nın Vefik Efendi'nin gönderilmesi ve harc-ı râh mes'eleleri hakkında 6 ve 18 Zî'lîk'de, 1265 (23 Eylûl ve 5 Ekim, 1849) tarihli iki arz tezkiresini de neşretmiştir. Vefik Paşa'nın Charles Roland'la bu seyahati iki ay sürmüş, çiftlikler uygun bulunmuş, sâhibi Manolâki, Reşid Paşa'yı Bâb-ı âlî'de görerek, kendisine çiftliklerin iltizam bedeline dâir bir defter de takdim etmiştir. Çiftlik, Lamartine'e tapusuyla verilmemiş, ancak belli bir süre için kiralanmıştır. Lamartine, bu çiftliği işletemeyeceğini anlayınca sermâyedârlar aramış, fakat bu husus kendisine yapılan mukâveleye aykırı olduğundan, çiftlik elinden alınarak, "fazl-ü dehâsına hürmeten" kendisine senelik 80,000 kuruş tahsis edilmiştir.

⁸ Celâl Es'ad, *Eski Galata ve Binâları*, İst., Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1329, s. 38, 87.

⁹ *Forty Years in Constantinople*, New York, D. Appleton Company, 1909, s. 58. Müellif, Ahmed Vefik Paşa'nın Edirne ve Filibe'ye; Bulgaristan ve Ermeni mes'eleleri, katli-âmlar hakkında ecnebilere haber verenleri cezalandırmak için gönderildiğinden, ta'kibettiği şiddet politikasından da bahseder (S. 60).

Vefik Paşa bu münâsebetle George Washburn'a, Paris'te elçi iken Ernest Renan'a bitişik oturduğundan, dinî mes'eleleri hergün, daimâ münâkaşa ettiklerinden bahsetmiştir. Yine George Washburn'un, "Sadr-ı â'zamlık yerine başvekillik te'sis ve Vefik Paşa buraya ta'yin edilmişti; üç ay sonra işten el çektirildi. Bana bu hususta birçok şeyler anlattı: Sultan ile iş görmek imkânsızdı; o sırada onunla iki-üç gün beraber bulunmakla aklını kaybedecek gibi olduğunu söyledi; şahsî teşebbüslerde hiç kimseyi, bilhassa Sultan'ı ikna' imkânsızdı; fakat Vefik Paşa, hayatî ehemmiyeti olan birşeyi Sir H. Layard ile işbirliği sâyesinde başarmıştı: Ruslar İstanbul'a yaklaştığı zaman, Sultan, Bursa'ya çekilmeğe karar vermişti. Eğer böyle yapsa idi, ihtimal bir daha geri dönemiyecikti. Vefik Paşa ve Layard, onu bu fikrinden vaz geçirmeğe çalıştılar. Layard, hikâye edildiğine göre — ki bunun biraz mecaz yoluyla nakledildiğini sanıyorum — Sultan'ın önünde diz çökerek yalvarmıştı" ifâdesi de, İngiltere elçisi Sir H. Layard ile eski yakın dostluğunun devamını ve şahsî teşebbüslerindeki başarısını aydınlatmaktadır¹⁰.

Vefik Paşa'yı hayranlık derecesinde takdir edenlerden biri de Gregoir (؟ باى، پای)'dir; Şark'a âit çinicilik, hattatlık, edebiyat v. b. bütün güzel san'atların hayrânı olan bu zât, tahminen 1868'denberi Bursa'da yerleşmiş, çinilerle süslediği köşkünü âdetâ bir müze hâline getirmiş bulunuyordu. Köşkündeki odalara Sa'dî (Şirazlı) — odası, Gül ve Bülbül — odası gibi, muhteviyatlarına uygun adlar vermişti ki, bunlardan biri de Ahmed Vefik Paşa — odası'dır. Ahmed Hâşim bu sonuncu odayı pek tasvir etmiyorsa da, Gregoir'dan naklen Vefik Paşa hakkında şu bilgiyi veriyor: "Vefik Paşa dostumdu. Bursa'yı hâtırâtıyla doldurmuştur. Onun için, Türk San'atı ve Bursa'yı sevenler için bu vezirin hâtırası azizdir. Güneşe kavuşturduğu Yeşil Câmi', onun bu şehre bir hediyesidir. Ta'mirden evvel Yeşil Câmi' bir harâbe, bir mezbele idi. İçerisi toprakla, molozla dolu ve kubbesi birçok yerle-

¹⁰ *Fifty Years in Constantinople and Recollections of Robert College*, Boston ve New York, Houghton Mifflin Company, 1911, s. 55 v. d. Austen Henry Layard, Türkiye'ye önce 1839'da gelmiş, o sırada Mehmed Ali'nin elinde bulunan Mersin'e gitmiştir. 1842-45 yılları arasında İngiltere'nin Türkiye elçisi Sir Stratford Canning'e, resmî sıfatı olmaksızın ve aylık almayarak müşâvirlik etmiş, 1849, 1853'de iki kerre daha kısa süren resmî ziyaretler için gelmiş, 1873'de İngiltere'nin Türkiye elçisi olmuştur. Emekliye ayrılması 1880'dedir (Harold Bowen, *Türkiye Hakkında İngiliz Tedkikleri*, Longmans Green and Co. LTD., London, New York, s. 43).

rinden çatlamış, yıkılmak üzere idi. Ta'miri bir müşkil mes'ele idi. Vefik Paşa, bu iş için Fransa'dan meşhur mi'mar Parvillée'yi Bursa'ya celbetti. Parvillée, câmi'in içini temizletmekle işe başladı. Câmi'in yeşil çini hazinesi, işte bu ameliyeden sonra hayran gözlerimize inkişaf etmiştir. Sonra, kubbesi demir çenberlerle tutturulup çatlaklara çimento dökülerek kubbe tahkim edildi. Pek eski bir âbide olan Yeşil Câmi'in bu yenilik hâli, işte bu ta'mirden ileri geliyor. Parvillée, Yeşil Câmi'in ta'miri münâsebetiyle tedkik ettiği Türk mi'mârîsi hakkında kıymetli bir eser yazmıştır. Bu eserin nüshaları pek nâdirdir. Bana hediye ettiği nüshayı köşkte, eski bir Türk cildi içinde muhâfaza ediyorum. Zannederim ki İstanbul'da Müze-hâne kütüphânesinde bu kitabın bir nüshası daha var¹¹. Bu odanın tavanını eski bir Türk konağının harâbesinden satın aldım ve dağıtmadan, olduğu gibi yerinden söküp buraya taşımak, buradaki yerine yerleştirmek için bilseniz ne zahmetlere katlandım, ne fedâkârlıklara râzı oldum, bakınız... Aradan geçen bunca asırlara rağmen hâlâ renkleri, altunları ve oymaları bozulmayan bu tavan, tek başına bir medeniyet isbâtı değil midir¹² ?”.

Görülüyor ki Vefik Paşa, Bursa'daki san'at eserlerini ihyâ etmekle de ecnebî dostlarının takdirini kazanmıştır; Richard Davey'in, Yeşil Câmi'î bu Osmanlı san'atının fevkal'âde eserini i'mâr sûretiyle ihyâ ettiği için medenî dünyanın da Ahmed Vefik Paşa'ya teşekküre borçlu olduğunu söylemesi de bu fikri kuvvetlendirir¹³.

Vefik Paşa'nın muhtelif karakterlerinden bahsedilirken varılan müşterek hüküm, kimseye benzemeyen, nev'î şahsına münhasir bir şahsiyet olduğudur. Türkçe ve yabancı dilde yazılmış eserlerde husûsiyetlerini canlandıran oldukça zengin malûmata rastlarız. Ona isnad edilen fikralar kararlarındaki çabukluk ve kesinliği, resmen ta'yin olunan bâzı me'murları maiyyetine kabûl etmeyerek îâde ettiğini,

¹¹ Léon Parvillée (1830-?)'nin bu eseri 1874'de neşredildiğine göre (*Architecture et Décoration Turques au xv Siècle, avec une A. Morel preface de E. Violet-Le-Duc, Paris, 1874*), Yeşil Câmi'in bahsi geçen ta'miri Vefik Paşa'nın Bursa valiliğinden önceye, Bursa'da i'mar işleri ile çok meşgûl olduğu Anadolu Sağ-kol müfettişliği (1863-64) zamanına rastlar.

¹² Ahmed Haşim, *Gurabâhâne-i Laklakân*, İst., İlhâmî Fevzî Matbaası, 1928, s. 14 v. d.

¹³ Richard Davey, *The Sultan and His Subjects*, London, Chatto and Windus, 1907, s. 411.

kânûna aykırı olmakla beraber vicdânen âdilâne hükümler verdiği, birçok mes'ele ve dâvaları bu görüşle haklının lehine hallettiğini, titizliğini, yardım severliğini, kindarlığını ve nüktedanlığını ifâde eder. Ali Fuad Bey, "şekli mehîb, kıyafeti acîb, ahlâk-u etvârî garîb, tab'ı şedîd idi. Esmer renkli, iri yüzlü, iri gözlü, vücûdü şişman, karnı büyük, kâmeti mütevassıt idi. Uzun mâî püsküllü büyük bir Tunus fesi, harmânî şeklinde geniş bir sako, bol bir pantolon iksâ eder, murabba'ü's-şekil tek gözlük kullanırdı" diyor. Yalnız Garb değil, Şark âdet ve an'anelerini de çok iyi bilen Vefik Paşa, tanınmış yabancı dostlarına evinde, eski tarz yer sofrasında, sini üstünde, Şark'a mahsus yemekler ikrâm eder, suyu bardak kullanmayarak, yanında duran destiden içerdi. Herkesle ünsiyet etmez; dostluğu ancak kendi seçtiği ahbablarına münhasırdır. Akrebâ ve dostları, ona karşı hürmetle karışık bir korku duyarlardı; hiddetlenince onları azarlar ve birini tekdir edeceği zaman, Paşa ve Şeyh Balaban adlı kedilerine hitâben, temsil yolu ile hiddetini izhâr ettiği söylenilir¹⁴.

Vefik Paşa'nın kendine mahsus bir ev kıyâfeti vardır. Yazın Trabzon keteni, kışın pamuk ipliğinden dokunmuş, göğsüne, kollarına, yakasına beyaz keten çevrilmiş gömlek üzerine, mevsimine göre yerli malı ipek alacasından, veya ketenden bir entâri giyer, beline abânî bir kuşak sarar, gezi bir cübbe, veya kürk, çok ince dikişli bir takye, âdî siyah abadan yapılmış, arkaları basık terlikler, ince, siyah bir bükmeye bağlı olarak boynuna ta'lik eylediği tek gözlük... Ziyâretine gelenleri, yerli ve yabancı mühim şahsiyetler de dâhil bu ev kıyafeti ile kabûl itiyâdında idi. Yemeğini ekseriya yalnız başına yer, yemek esnâsında da kitap okurdu. Kahve, dumanını içine çekmeyerek sigara içer, nargile çeker, içki kullanmaz. Babasından sıkı bir terbiye alan Ahmed Vefik Paşa, yirmi yaşında iken evlendirilmiştir; çok sert, fakat çok müşfik bir âile reisi idi. Tab'ında itidâlini muhâfaza edemediği iki kudret mevcuttur: Hiddet ve gazab, it'am ve ihsan. . İlki yüzünden çok düşman kazanmış, ikincisi borca girmesine sebep olmuştur. Hisar'da kâin bir yalısının eşyâsı ile yanması karşısında bile kendisini teessüre kaptırmayan Vefik Paşa, mütehammil bir şahsiyettir. Kitap okumak, bahçesinde, set üzerindeki erguvanların altında, hava serince bile olsa oturup dinlenmek, onun için zevk verici şeylerdir¹⁵.

¹⁴ Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa, Servet-i fûnun* mec., c. 60, nu. 1554-80, 27 Mayıs, 1926.

San'atkâr Fehim Efendi, Vefik Paşa'nın az, fakat selis tarzda konuştuğunu, bakışları keskin, tavırca metin, pek sevimli bir ilim adamı olduğunu kaydeder¹⁶. Dr. İgnage Kunoş, "Paşa'nın davranışı şâhâne, bakışı merdâne, yüzündeki zekâvet, sözündeki kerâmet bana öyle te'sir etti ki, kırkûç sene geçtikten sonra hayâli hâlâ gözümün önünden gitmez" diyor¹⁷. Ahmed İhsan Tokgöz'ün, "Ahmed Vefik Paşa'nın yuvarlak sakallı çehresi, mâvi ipek püskülü, himâyesine aldığı tiyatrosu dimağıma nakşolunmuş kuvvetli hâtıralardandır" ifâdesi de¹⁸, kendisini görenlerde bıraktığı unutulmaz te'siri, nâfiz bir şahsiyet olduğu hakkındaki fikirleri kuvvetlendirir.

Ahmed Vefik Paşa'nın ahlâkî husûsiyetleri hakkında, bir müddet maiyyetinde çalışan Abdurrahman Şeref Bey'in verdiği bilgi de dikkate değer. Onu, dürüst ve malûmatı geniş, vatan-perver, hareketli; inat ve metinliği, sebati, mübâlegaya meyli ve hareketlerindeki istibdat darb-ı mesel hâline **girmiş** bir şahsiyet olarak canlandırır; "Kibr-ü azametine pâyân yoktu. Sevmediği adamları herhangi rütbede bulunursa bulunsun sûret-i gallzânede tahkir eyler, hoşlandığı kimselere toz kondurmazdı" diyor. Paşa, aynı zamanda çok misâfir-perverdir. Sevdiği kimselere, kendinden çok genç de olsa, haremnden kendi eliyle şerbet getirip ikram eder. "Büyük püsküllü fesi, müdevver çehresine mehâbet-i mahsûsa vererek, nûranî cebhesinde büyüklük ve zekâ ve

¹⁶ Cemâleddin, *Âyine-i zurefâ*, Kütübhanec-i İkdâm, 1314, torunu Fahrünnisâ Hanım tarafından yazılan hâl tercemesi, s. 137 v. d., 140. Abdülhak Şinâfî Hisar, Ahmed Vefik Paşa'yı şöyle canlandırıyor: "Ahmed Vefik Paşa geniş alınlı, yuvarlak yüzlü, zekî ve biraz çocukça gözlü, güler yüzlü ve son zamanları nûranî yüzlü, orta boylu, şişman, garip huylu, rûhen Şarklı, mâlûmâtıyla Garplı, afif, mağrur, kibar, inatçı, müstehzî, rahatına düşkün, hod-kâm, bâzan da güzel sözlü bir adam-mış. 'Bana cesur derler; halbuki bendeki cesâret değil, tevekküldür' dermiş. Bâzan hareketleriyle pek ma'kul, bâzan âdetleriyle garip ve gülünç gözükürmüş.

"Elbiseleri bile tamâmen husûsî imiş. Mâvi ve uzun püsküllü bir fes, bol bir pantolon, bâzan harmânî şeklinde geniş bir sako, avrupâî bir beyaz pike yelek, resmî elbise olarak istanbulin, bir baston ve sonraları bir sopa, bir de tek gözlük. boynundan asma kordonlu bir monokl.. Evinde Şam alacasından önü açık bir entari, belinde kuşak, softan yapılmış bir cübbe, kışın bir kürk.. Şarklılığı, Garplılar'a takdir ettirmek azminde bulunan ve bütün hâl ve kâli ile muhteşem bir eski zaman adamı görünürmüş" (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, İst., Hilmî Kitabevi, 1958, s. 145).

¹⁶ Ahmed İhsan, *Ahmed Vefik Paşa, Servet-i fûnun* mec., nu. 1495, 9 Nisan, 1341.

¹⁷ *Türk Halk Edebiyatı*, İst., 1925, s. 43 v. d.

¹⁸ *Matbûat Hâtıralarım*, İst., Şirket-i mürettibiye Matbaası, 1930, c. 1., s. 18.

ilm-ü haysiyyet şuaâtı lemeân ederdi. Sokakta dilenci kıyâfetine girse, hiç tanımayan kimse, bu adam Vezir'dir diye hükmedebilirdi. Mücessem hamiiyet ve sadâkatti. Âdab ve âdat-ı milliyeye bağlı olup, haremine ferâce ve çedik papuç giydirirmiş. Her işde müfrit ve muâmeleleri ölçüsüz olup, zamana uymağı bilmez bir ferman dinlemezdî". Abdûrrahman Şeref, onun bu halleri sebebiyle zamanında, memlekete icabettiği kadar faydalı olamadığı, fakat hiçbir işde de memlekete zararı dokunmadığı fikrindedir. Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın, hâtıralarında yer yer rastladığımız gerek kendisinin, gerek Sultan Abdülhamid'in Vefik Paşa hakkındaki fikirleri de, onun ilmî ve siyasî olgunluğunu, sağlam karakterini canlandırmaktadır. Tahsin Paşa, "93 Kânûn-ı esâsî'sinin ta'til-i mer'iiyeti hakkındaki beyan-nâme'yi imzalayan gerçi Sultan Hamid ve bu beyan-nâme'yi Meclis-i meb'ûsan'da okuyan zât Ahmed Vefik Paşa idi; ancak, Ahmed Vefik Paşa'nın Sadâret'e getirilmesinde ve Sultan'ı, Meclis-i meb'ûsan'dan kurtulup Saray'da merkezîyyet usûlünü te'sis için o beyan-nâme ile Kânûn-ı esâsî'yi mer'iiyetten kaldırmağa sevketmekte Sa'id Paşa'nın rolü mâlumdur" diyor ve Sultan Hamid'in, Vefik Paşa için Ahmed Midhat Efendi'ye söylediği şu sözleri naklediyor: "Ahmed Vefik Paşa doğru sözlü ve muhâtabları üzerinde nüfuzlu, ağır-başlı bir zât idi. Hasan Fehmî Paşa hukuk ulemâsından idi. Bu iki zât, Osmanlı akalliyetlerinin oynamak istedikleri oyunlara meydan vermediler¹⁹".

Vatan-perver bir şahsiyet olan Vefik Paşa'da ileriye görme kabiliyetinin henüz çocuk denilecek yaşta mevcut olduğu anlaşılıyor. XIX. asır Fransız muharrirlerinden Obiccini, tanıdığı bütün Türkler arasında onun, Fransızca'yı en iyi bilen olduğunu, Fransa'da tahsili sırasında ciddiyeti ve âteşin-meşreblîği ile dikkati çektiğini, daha o zaman memleketinin istikbâliyle meşgûl bulunduğunu kaydediyor; Paris'ten "mürebbsi ile beraber İstanbul'a avdet ederken Tuna boyuna geldikleri sırada nazarlarını Petrvardin Kal'ası'na dikmişti; çünkü kal'anın tepesinde Avusturya bayrakları dalgalanıyordu. Onun bu hâlini gören ve hissiyatını anlayan yolculardan biri, bir İngiliz şivesiyle, "Genç insan, neye mükedder oluyorsun? Bu yerler ecdâdının idi, ahfâda da dönebilir" dedi. Ahmed Vefik ise, "Efsûs, zâyî' ettiklerimizi nasıl istirdad edebileceğimizi düşünmüyorum; elimizde kalanları

¹⁹ *Tarih Musâhabeleri*, İst., Matbaa-i Âmire, 1339, s. 224 v. d. *Tahsin Paşa, Abdülhamid ve Yıldız Hâtıraları*, İst., Muallim Ahmed Hâlid Kitabhânesi, 1931, s. 78, 228.

hangi vâsıtalarla muhâfaza edebileceğimizi düşünüyorum” cevâbını verdi. Bu cevâbı veren onaltı-onyediy yaşında bir çocuk idi, onunla böyle görüşen de meşhur Lord Palmerston” dur. Bu vak’ayı kaydeden ve Ahmed Vefik Paşa’yı yakından tanıyan Obiccini, onun doğruluğunun, hârikül’ade seciyyesinin, tavırlarındaki dürüştinin İstanbul’un hoşuna gitmediğini, bu muhitte siyasetten feyz bulmak isteyenlerin bir kapıya bende olmak mecbûriyetinde bulduklarını, böyle bir yaradılıştan olmayan Vefik Paşa’nın şahsî dolaplardan, ihtiraslardan uzak yaşadığını ileri sürer. O, ne Reşid, ne Fethî, ne de Rizâ Paşa değil, ancak Türkiye taraftarıdır; bu uğurda, icabettiği zaman düşündüğünü açıkca söylemekten çekinmez. Nâzırlar, bu husûsiyetinden dolayı onun lisânından çekiniyorlardı. “Hakikaten o da, gerek rical, gerek umûr-ı hükûmet için hîn-i hâcette ağır muâhazeler basteyliyordu. Bu hakka da mâliktî; çünkü bu derece münevver ve müstakim bir insana Türkiye nâdiren mazhar olmuştur. Muârıızları Ahmed Vefik Efendi’yi hırs-ı câh ile, gurur ile ithâm ederler. Ben ki onunla Boğaziçi’nde Rumelihisarı’ndaki yalısında uzun saatler geçirdim, bence Ahmed Vefik Efendi’de en mümtaz haslet, memlekete belki en derin bir irtibat ve o memleketin necâtı için âteşin bir arzudur”²⁰.

1867’de İstanbul’a gelen ve *La Turquie* gazetesinin yazı işleri müdürlüğü kendisine devredilen Charles Mismar de, Obiccini gibi, Vefik Paşa’nın Fransızca’ya vukûfuna hayrandır; “Fransız lisânıyla vâki’ olan ifâdatı bir bedî’a-i san’attı” diyor. Türkiye’ye âit işleri onun kadar iyi bilen kimseye rastlamamıştır; her suâlî rakamlarla, tarih ile, vak’alarla te’yid ve takviye ederek cevaplandırmağa muktedir bir şahsiyettir²¹.

Vefik Paşa Paris Sefiri iken Barbier de Meynard, Jule Favre, Alexandre Dumas Fils, Adolphe Thiers gibi i’timâdını kazandığı meşhur şahsiyetlerle Sefârethâne’de haftada bir gün toplanarak siyâsiyattan başka ilmî münâkaşalarda da bulunuyorlardı²². İstanbul’a gelen yabancılar ve dostları için onunla tanışmak ve görüşmek kaçırılmaz fırsatlardandır; Lord Stanley, her gelişinde misâfir olarak Vefik Paşa’da kalıyordu; Mirza Ya’kup Han, onun Rumelihisarı’ndaki yalısında misâfir bulunduğu sırada vefât etmiştir²³. Maârif

²⁰ Ali Kemal, *Türklüğün Piri, Peyâm-ı Sabah*, Edebî Nüsha—25; 29 Kânunısânî, 1336 (11 Şubat, 1921).

²¹ Mehmed Rauf, *Hâtırât-ı âlem-i İslâm*, Bursa, Matbaa-i vilâyet, 1327, s. 139.

²² Fahrünnisa Hanım, *ayn. esr.*, s. 129, v. d.

²³ Fahrünnisa Hanım, *ayn. esr.*, s. 129; Mehmed Rauf, *ayn. esr.*, s. 135.

Nâzırı iken, bu Nezâret'in Mektubculuk vazifesine ta'yin edilen Mehmed Memduh Paşa da, "Ulûm-u fûnûn-ı garbîye'den kemâliyle behre-mend olmak hasebiyle ekser ecânib kendisine perestîş edercesine hürmette" bulunduğunu yazar. Fatma Aliye Hanım da, çocukluk hatıralarını naklederken, Haleb'de İngiliz konsolosu bulunan Mr. Skin ile dostluklarından bahsediyor; bu zâtın, İstanbul'da kaldığı müddet zarfında Vefik Paşa ile mülâkat ve müsâhabede bulunduğunu yazıyor²⁴.

Vefik Paşa, babasından miras kalan konak harâba yüz tuttuktan sonra kışın da Rumeli-hisarı'ndaki köşkünde oturuyordu. Adı köşk, fakat geniş bir bahçe içerisinde saray gibi bir ihtişamı bulunan bu ahşab, aşı boyalı binâ yedi-sekiz odadan ibaretti²⁵. Kütüphanesi, bahçede yaptırdığı kârgir köşkte bulunuyordu. Rumeli-hisarı'nın en yüksek noktası olan Şehitlik Tepesi'nde, Sarıca Paşa Kal'sı'nın dibinde kâin bu binânın bahçesindeki Vefik Paşa kütüphanesinde üç-dörtbin cildten fazla mühim, aynı zamanda hattatlık, mücellidlik bakımından nefis kitaplar vardı²⁶.

Prof. Fuad Köprülü'nün, Ahmed Yesevî'nin *Divân-ı Hikmet*'inden, bunun eski nüshalarının bulunamamasından bahsederken, "Bizim bildiğimize göre en eski nüsha vaktiyle Vefik Paşa Kütüphanesi'nde bulunuyordu. Bu nüshanın 148 varaklı ve 4° inc büyüklüğünde, sâde fakat güzel bir yazıyla ve ser-nâmeleri kırmızı, Hicrî 1105 (M. 1693-4)'de yazılmış eski, ciltli bir nüsha olduğunu katalogdan öğrenmekle beraber (Katalog numarası: 1039), ne yazık ki ona tesâdüf edemedik" ifâdesinden de, Vefik Paşa'nın kütüphanesinde ne kadar nâdir eski yazmalar bulunduğu anlaşılır²⁷. Kütüphane katalogu ted-

²⁴ *Esvât-ı Suddâr*, İzmir, Vilâyet Matbaası, 1328, s. 32. Ahmet Midhat, *Fatma Aliye Hanım*, İst., 1311, s. 38.

²⁵ *Boğaziçi*, İst., Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1914, s. 91 v. d. Bu köşk ve koleksiyonun en nâdir parçaları, sonraları esbak Adliye Nâzırı İsmet Paşazâde Rıza Paşa tarafından satın alındığı yine bu eserde kaydediliyor.

²⁶ George Washburn, Vefik Paşa için, "Zavallı, fakir adam idi. Yaşadığı ev yıktırılarak satıldı, âile yok oldu. İstanbul'un en kıymetli kütüphanesi olan kütüphanesi de, borçları ödemek için kısım kısım satıldı" diyor (*Fifty Years in Constantinople and Recollections in Robert College*, s. 56).

²⁷ *İlk Mutasavvıflar*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1918, s. 137. Bursalı Cenânî'nin *Hikâyât-ı Acîbe'si*'nin nâdir yazma nüshası da bu Kütüphâne'de mevcuttu (Prof. F. Köprülü, *Meddahlar Makalesine âit (Türkiyat Mecmuası*, c. II., 1928, s. 30). Prof. Fuad Köprülü, annesi Hatice Hanım'la babası Fâiz Bey'in evlenmeleri, Vefik Paşa'nın tavsyesiyle olduğunu söylüyor: Fuad Köprülü'nün babasının büyük annesi

kik edilince kitap adedinin 3851 olduğu görülür; fakat katalogda, eserlerin adlarına göre sayıldığı, meselâ yetmişiki cildten ibaret *Voltaire külliyyâtı*'nın bir eser olarak kaydedildiği gözönüne alınınca, torunu Fahrünnisa Hanım'ın tesbit ettiği 15,000 rakamı pek de mübâlegalı değildir.

Robert College müdürlerinden George Washburn'un ifâdesine göre onaltı lisan bilen Vefik Paşa'nın, kütüphanesinde hakikaten, Fransızca, İngilizce, Almanca, v. b. başlıca lisanlardan, Çince, Japonca, Rumca'ya kadar hemen bütün Garp ve Şark dillerinde, her sâhada eserlerin basılı, yazma en nâdir nüshaları bulunmaktadır. Mühim *divân*'ların, *mesnevî*'lerin hemen hepsini içine alan bu kütüphanede, Tanzimat Devri muharrirlerinin tarih, lisan, münşeât sâhasında pek az eserleri yanında, bilhassa Garp klâsiklerine âit san'at eserleri oldukça kabarık yekûndadır. Nazmî'nin *Mecma'ü'n-Nezâir*'inden, *Mushaf-ı şerif* yazma nüshalarından çay risâlesine kadar pek mütenevvi' kitapları ihtivâ eden bu kütüphane, Vefik Paşa'nın nekadâr geniş bilgiye sahip olduğunu, umumî mâlûmatının derinliği dolayısıyla faydalanacağı eserleri nekadâr vukufu seçtiğini göstermektedir²⁸. Bu kütüphaneyi ziyâret eden Charles Mismar'in, "Bir ufak işâreti üzerine küçük kızının binlerce âsâr arasından bir itmi'nân-ü vüsûk ile istenilen kitabı ayırıp getirmesi, kitapların mücerred bir zînet olmak üzere tedârik edilmemiş olduğunu isbat ediyordu" demesi de²⁹, Vefik Paşa'nın bunları mütâlea ile meşgûl olduğunu gösterir.

Ahmed Râsim, *Karagöz* sâhibi Ali Fuad Bey'den naklen, *Terce-mân-ı Ahval* idârehânesinde sık sık buluşan ilk gazeteciler arasında Ah-

ve Mâliye Nâzırı Hâlid Efendi'nin kızları Fatma ve Zeyneb Hanım'larla Ahmed Vefik Paşa kardeş çocuklarıdır. Büyük annesi ve âilenin diğer fertleri Türk-Rus savaşı münâsebetiyle 1876'da Rumeli'den hicretle, önce Bursa'ya gelmişlerdi; dayısı burada yerleştiğinden, annesi Hatice Hanım da sık-sık İstanbul'dan Bursa'ya gidip geliyordu. Hatice Hanım'la Fâiz Bey'in izdivâcına Vefik Paşa vâsita olmuş, Fâiz Bey'in çapkınlığından bahsedildiği için, âilesi Hatice Hanım'ı ona vermek istememişlerse de, Vefik Paşa'nın tavsiyesiyle bu mes'ud ve hayırlı evlenme vukû bulmuştur.

²⁸ Vefik Paşa'nın terekesine, irâde-i seniyye gereğince Mahmud Celâleddin Paşazâde Münir Bey nezâret etmiştir. *Ahmed Vefik Paşa Merhûmun Kütüphanesi Defteridir - Bibliotheque de feu Ahmed Vefik Pacha* adıyla basılan (İst., Bağdadliyan Taş ve Hurûfat Matbaası, 1893) katalogda da, kütüphaneyi ziyâret ve malûmat edinmek için Hariciye Vekâleti Umumî Kâtibi Münir Bey'e mürâcaat edilmesi bildirilmektedir. Bu kıymetli eserler kısım kısım satılmıştır.

²⁹ Mehmed Rauf, *ayn. esr.*, s. 139.

med Vefik Paşa'yı da zikreder; onun Şinâsî ile beraber *Tasvir-i Efkâr* gazetesini neşrettiği hakkındaki bilgi doğru olmamakla beraber, *Hikmet-i Tarih*'i ile *Şecere-i Türkl*'si bu gazetede tefrika edilerek basıldığına göre, *Tasvir-i Efkâr*'ın ilk muharrirleri arasında Ahmed Vefik Paşa'yı da sayabiliriz. Yine Ahmed Râsim'in, *Ceride-i Havâdis* muharrirliğine nasıl başladığını anlatırken, bu gazete mensuplarından birinin, "Bana bak, oğlum, burası feyizli yerdir; Sadr-ı a'zam Sa'îd Paşalar, Vefik Paşalar, Ârifî Paşalar, Şinâsîler, Münif Paşalar hep buradan yetişmiştir. Sen gel, çalış!" dediğini kaydetmesi, Vefik Paşa'nın muharrirlik sâhasında da şöhretini anlatır³⁰.

Tanzimat muharrirlerinin hepsi, Nâmık Kemal dışında, Vefik Paşa'nın lehinde fikirlere sâhiptir. Ali Su'âvî, "İstanbul'da bunca Avrupa yetişmeleri arasında yalnız bir Ahmed Vefik Efendi gösteriyor. O ise, Avrupa'da okuduktan sonra, senelerce, gözlerini alil edinceyedek, memleketin lisânı olan Türkçe ve kezâ Arabî ve Farsî'ye çalışmış.. İşte maârif-i mahalliyyesi uğrunda bir tek alil.." demekle, onun Şark ve Garb kültürüne vâkıf, eşine az rastlanılır bir şahsiyet olduğu fikrindedir³¹. Sâmi Paşazâde Sezâi'nin, Abdülhamid Devri istibdâdının en şiddetli bir zamanında, 1904'de neşrettiği musâhabe-sindeki şu satırlar da dikkate değer: "Meşhur Ahmed Vefik Paşa'yı ilk def'a olarak bir yaz günü, semâ-yi şark'ın zîr-i safâsında şâd-ü hurrem olan Rumeli-hisarı'ndaki yalısında görmüştük. Entârisiyle köşedeki büyük bir minderde oturuyor, yanında açık duran bir pencereden, sevdâ gibi konduğu yerleri tehyiç eden bir rüzgâr-ı bî-karâra peyrev olmuş, Boğaziçi'nin güneşine karşı üzeri elmas-pâreler işlenmiş mînâ gibi parlayan mâî akıntıları görülüyordu. Bilmem ne için, mizâc-ı demevisini gösteren biraz kırmızı yüzü, müteeffiz olan o 'amîk gözleri ile kendisini bir Roma *consul*'üne benzetmiştim. O gün, zamânıyla beraber bulunduğu erbâb-ı idâre ve siyaseti ta'rif eyliyordu. Molière'in mütercim-i zî-iktidârı; Büyük, Mütercim ünvanlarıyla tanılan Rüşdü Paşa'dan bahsetti. Bir koca-karı evza' ve etvârını taklit

³⁰ *Muharrir, Şâir, Edib*, İst., Kanaat Kütübhâne ve Matbaası, 1924, s. 52, 94 v. d.

³¹ 'Ulûm gazetesi, c. II., nu. 19, 1287/1870, s. 1183. Ali Su'âvî'nin, "Hakkı Paşa nâmı, zamân-ı Abdül-Aziz'de Anadolu teftişine çıkan Vefik Efendi nâmı gibi, Rumeli'den başka Anadolu içerilerine ve Bağdad ve Mısır'a velvele saldı." ifâdesi de, Vefik Paşa'nın bu vazifesindeki şöhretini gösterir ('Ulûm gazetesi, c. II., nu. 19, s. 1205, *Tarih-i Nizâm-ı cedid* adlı makale).

ile, Rüşdü Paşa, 'Ah, bu devlette birşey yapılamaz, bu devlette bir iş görülemez!' diye âh-u vâh ederdi. Naklederken birdenbire bu entârili Roma *consul*'ü deşhetli bir savt ve tavr ile, 'Bu devlette birşey mi yapılamaz, bir iş mi görülemez? Eline fırsat geçir, dağları devir. Ben Anadolu'da dağ başında gördüğüm şehirleri ovalara, ovalarda bulduğum köyleri dağlara naklettim!' diyordu. Bu cezr-ü medd-i büldân, memleket için ne derecelerde bâis-i ümran olduğunu bilemezsek de, büyük bir ilim ve irfan ile senelerce riyâset-i idârede bulunmuş bir zatın bu hitâb-ı dehşeti, ehl-i dikkatin bir kitâb-ı ibreti olmağa sezâdır" ifâdesi, Vefik Paşa'nın nâfiz şahsiyeti kadar, cesur ve nikbIn karakterini de canlandırır³².

Nâmık Kemal'in, Vefik Paşa hakkında fikirlerine, Abdülhak Hâmid'e yazdığı mektuplarında rastlarız. Onun kullandığı Türkçe kelimelerle, kendine hâs imlâsı ile alay eder; Hâmid'in, Vefik Paşa ile Midhat Paşa'yı mukâyesesine hiddetlenerek, onun mürtekbliğinden, Fuad Paşa'nın bulunduğu bir mecliste şâhit olduğu bir vak'aya dayanarak dalkavukluğundan, bizzat söylediği, "Ben Bursa şehrinin yarısından ziyâdesini kızak üstüne almış da geriye çekmişim" ifâdesine, İran'a giderken kuşların gökyüzünden bir köye inerek trnakları ile bıçak yapıp biribirleriyle cenkleştiğini gördüğünden bahsine dayanarak yalancılığına hükmeder. Vefik Paşa'yı bilmediği bir mes'elenin içine girip de Millet Meclisi Riyâseti'ni kabûl etmek, Meclis'i dağıtmak, Kânûn-ı esâsî'de *riyâset-i vükelâ* yerine *sadâret* yazılı iken, velev hayr için olsun, Kânûn-ı esâsî'nin hükmünü ilgâ edercesine Riyâset-i vükelâ'ya gelmek, bu mevki'de iken Süleyman Paşa'yı tevkif ettirmek, Ayastafanos Muâhadesi'ni imzalamak hareketlerinden dolayı hamiyetsizlikle itham etmektedir. Babasını tanımadığını, fakat Bulgaroğlu denilen ve müflis bir Rum olan amucasını Gelibolu'da gördüğünü söyleyen Nâmık Kemal, mektubunda sahifelerce Vefik Paşa aleyhinde fikirlerine yer verir; onun adının bile ebced hisâbı ile *mel'un* kelimesi ile aynı olduğunu söyler; bununla beraber Fransızca'ya, İngilizce'ye vukûfunu, çok kitap okuduğunu inkâr etmez; Hâmid'i dil bakımından Vefik Paşa'yı taklit etmemek husûsunda İkaz eder³³.

³² *Ye's*, *Şûrâ-yi ümmet*, nu. 50, 1 Nisan, 1904; *İclâl*, İst., Cihan Kütüphanesi, 1923, s. 108 v. d.

³³ 7 Şubat, 1879 tarihli mektubu, F. A. Tansel, *Husûsî Mektuplarına Göre Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid*, Ankara, 1949, s. 50-55. T. Tarih Kurumu, mektup, nu. 30. Sâmi Paşazâde Hasan Bey, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin "inhilâli ile Nâmık Kemal Bey, Prens Mustafa Fâzıl Paşa zümresine iltihak ettikten sonra, Subhî Paşa

Hâmid, babası Hayrullah Efendi ile iki kardeş çocukları olan Ahmed Vefik Paşa'nın, "Ben Sadr-ı a'zam olsam da, Ahmed Vefik Efendi'yim" demekle ma'ruf olduğunu, Efendilik'i zamanında *Mâcerâ-yi Aşk*'i okuyup, gördüğü müfritâne sözler meyanında "Âferin yâ Rabbi!" hitâbı cinsinden feveranlar bulunduğunu birâderi Nasûhî Bey'e söylediği gibi, kendisine de millî ve mahallî bir tiyatro yazmağı, atasözleri kullanmasını tavsiye ettiğini ve *Sabr-ü Sebat*'ı bu tavsiye üzerine yazdığını kaydeder³⁴. Hâmid'e göre Vefik Paşa "Müdâhin olmadığı hâlde, müdâhinlere nüvazişkâr idi; meşreb ve mişvârındaki garabetlerde bile bir mehâbet ve isâbet göze çarpar. Mütefennin, mütebahhir, siyâset-i hâriciye ve dâhiliyede mâhir olmakla beraber, derece-i ûlâda lûgaviyyûndan idi. Şiirle çok meşgûl olmaz ise de, hakikaten şâirdi. Tiyatro edebiyatına meyl-ü merâkı vardı. Molière gibi müstehzî olduğundan, tiyatro üdebâsı içinde onu diğerlerine tercih ettiğinden, âsârının birçoğunu Türkçe'ye terceme etmişti; Türkçe'de Molière idi³⁵.,,

Vefik Paşa'nın manzum tercemeleri, şâirliğine delildir. Fırsat buldukça, zerâfet sanılan Farsça terkiplerin, kâfiyece güzel, birtakım istiâreleri içine alan, fakat mânaca zayıf şiirlerle, bilhassa müstezadlardaki boş sözler aleyhinde bulunan Vefik Paşa, bunların tabîlikten uzak olduğu, atalarımızın, şiirleri kaba ise de, "suhande tab'-ı selîm gösterdikleri" ve mânaca güzel olan halk şiirlerinde, öyle yapma zarâfete kıymet verilmediği kanaatindedir³⁶. Sa'îd Paşa; Ahmed Vefik ve Edhem Paşa'nın silsileli cümlelerle yazı yazmamak ta'rizine uğradıklarını, bundan belki müteessir olarak, her ikisinin de zarûrî bir ihtiyaç olmadıkça resmî tahrirât için ellerine kalem almadıklarını, Vefik Paşa'nın yalnız Türkçe'de değil, Fransızca olarak nesir yazmağa da tam mânasıyla vâkıf olduğunu kaydeder³⁷. *Kâmûsü'l-A'lâm*'da, Şemseddin Sâmî'nin, Molière'in komedilerini çok beğendiği ve takdir ettiği için bunlardan birkaçını Türkçe'ye terceme ettiğini, en mühim

ve büsbütün haksız olarak peder ve bilemediğimiz sebeple Ahmed Vefik Paşa aleyhinde kaleme tezyif yolunda zebandırızlıkta bulunmuştu" diyor (*Hâdisât-ı hukûkiye ve Tarihîye* mec., cüz' 2, 1 Mayıs, 1341).

³⁴ *Eserlerimi Nasıl Yazdım, Resimli Ay* mec., nu. 53—5, Temmuz, 1928. Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, İst., Kanaat Matbaası, 1334, s. 15. İ. M. K. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. III., s. 549.

³⁵ Hâtıralarından naklen, *Son Sadr-ı a'zamlar*, c. v., s. 710, 725.

³⁶ *Okumuşlar*, s. 37 v. d.; *Adamcul*, 15 v. d.

³⁷ *Gazeteci Lisânı*, Sabah Matbaası, 1327, s. 53 v. d.

ve faydalı eseri olarak *Lehçe-i Osmânî*'sini kaydettiği Ahmed Vefik Paşa'nın kıymeti, san'at değeri bilhassa 1908'den sonra anlaşılmıştır.

Yaşadığı devirde halk edebiyatının değeri henüz takdir edilmediğinden Vefik Paşa da, kökleşen bir an'anenin te'siri ile *Lehçe-i Osmânî*'de *mânî* kelimesini *usûlsuz, darbsız elhân ile tegannî olunan vezinsiz, mânasız güfte*; *ozan*'ı, *mu'acciz, lâf-zen, geveze*, "tezyif makâmında kullanılan *Türk'e şehir içi zindan gelir, yâhut, Türk'e Beylik vermişler, evvelâ babasını kesmiş* gibi atasözlerine dayanarak, *Türk* kelimesini *kaba, köylü*³⁸ tarzında mânalandırmakla beraber, çağdaşları arasında millî mes'eleleri en iyi kavrayan halkçı bir şahsiyettir. *Türk Halk Edebiyatı* adlı eserini yazmak için İstanbul'a gelen Dr. Kunoş, halk tâbirlerimizi Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî*'sinden öğrendiği gibi³⁹, bu ziyâret sâyesinde, câriyesine söylettiği iki Türkmen türküsünü dinleyip tesbit etmiştir⁴⁰. Bir konuşması sırasında, "Veysiler gibi yazmak kolaydır; Türkçe yazmak zordur" diyen Vefik Paşa'nın⁴¹, milliyet fikirlerinin, dolayısıyla Türk dili ve tarihine, halk edebiyatına âit tedkiklerin inkişâfa başladığı 1908'den sonra dikkati çekmesi pek tabiidir.

³⁸ Prof Fuad Köprülü, '*Âşık Tarzı'nın Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe, Millî Tetebbu'lar* mec., c. 1., nu. 1, Mart-Nisan, 1331, s. 8, not-1.

³⁹ Vizantal Efendi de, *Fransızca'dan Türkçe'ye Ceb Lûgati*'ni hazırlarken müşkillerini çözebilmek için Sa'îd Bey'e başvurmuş, bu eser Ahmed Vefik Paşa tarafından tashih edilmiştir (Refik-i tahririmiz Vizantal Efendi tarafından yazılan varakadır, *Tercemân-ı Hakikat* gazetesi, nu. 2480, 23 Eylül, 1886).

⁴⁰ *Türk Halk Edebiyatı*, s. 43 v. d. Vefik Paşa'yı, Vambéry'nin tavsiye mektubu vâsıtasıyla Rumelihisarı'ndaki yalısında ziyâret eden Dr. İgnac Kunoş,

*Ben babamın evin yıktım,
Tavladan Doru'sun çektim,
Yüzbin altın alıp çıktım,
Bin gidelim beyim oğlan!*

dörtlüğü ile başlayan Türkmen türküsünü ve,

*Kızım kızım, kınalı kızım,
Seni bir sarraf istiyor
Veriyim ana,..*

Bir de,

*Kızım sana hotoz alam,
Yok, babacığım, yok, yok*

mısra'larıyla başlayan türküleri, Paşa'nın Menekşe adlı câriyesinden dinleyerek tesbit etmiştir.

⁴¹ *İcmâl-i Edebî, Musavver Mâlûmat* mec., nu. 71, 13 Şubat, 1312.

Bir makalesinde medenî cesâretinin dayanağı ne olduğunu sordukları zaman, “Allâh’ıma tevekkülümdür!” cevabını veren Vefik Paşa’nın bu karakterinden hayranlıkla bahseden Ziya Gökalp, “Daha onbeş yaşında iken, Ahmed Vefik Paşa’nın *Lehçe-i Osmânî*’si ile Süleyman Paşa’nın *Tarih-i Âlem*’i bende türkçülük temayüllerini doğurmuştu” diyor. Gökalp’a göre, *Lehçe-i Osmânî* adlı bir Türk lûgati vücûde getirerek “Türkiye’deki Türkçe’nin, umumî ve büyük Türkçe’nin bir lehçesi olduğunu ve bundan başka Türk lehçeleri bulunduğunu aralarında mukâyeseler yaparak meydana” koyan Vefik Paşa’nın, bu ilmî türkçülükten başka, bir de bediî türkçülüğü vardı. Evinin bütün mobilyeleri, kendisinin ve âilesi ferdlerinin elbiseleri umûmiyetle Türk ma’mûlâtındandı; hattâ, çok sevdiği kerîmesi Avrupa tarzında bir terlik almak için ısrar ettiği hâlde, “Evime Türk ma’mûlâtından başka birşey giremez!” diyerek, bu arzunun husûlüne mümâneât göstermişti. Ahmed Vefik Paşa’nın başka bir orijinalitesi de, Molière’in mudhikelerini Türk âdetlerine adapte etmesi ve şahısların isimlerini ve hüviyyetlerini türkçeleştirmek sûretiyle Türkçe’ye nakletmesi ve millî bir sahnede oynatması idi⁴².”

1916’da Dârü’l-bedâyi’in te’sisi ile san’at zevkinden uzak adapte eserlerin çoğalması üzerine, “sahte, gülünç bir alafrangalık cilâsını medeniyet sanarak millî ruhtan uzaklaştığı nisbette kendisini yükselmiş gören zavallı renksiz bir sınıfa karşı üç-beş kerre oynandıktan sonra bir kenara atılmağa mahkûm adapte piyeslerle bu memlekette hakikî bir temâşâ hayatı yaratılamaz” fikrini ileri süren Prof. Fuad Köprülü, Vefik Paşa’nın adapte eserlerindeki muvaffakiyetini, tiyatro san’atına hakkıyla vâkıf olmasında buluyor; “Nâmık Kemal’in, Hâmid’in aslâ sahneye konulamayacak eserleri yanında, Ahmed Vefik Paşa’nın cidden çok millî bir çeşni verdiği *Zorâki Tabib*, *Zor Nikâhı* gibi mahsûllerin temâşâ eseri olmak i’tibâriyle çok yüksek kaldığı muhakkaktır” diyor ve bunun sebebini, N. Kemal ve Hâmid’le Vefik Paşa arasındaki şahsiyet farkında buluyor: “Kemal ve Hâmid, eski gazel edebiyatına aksü’l-‘amel yapmakla beraber, pek tabiî, o edebiyatın an’anelerinden büsbütün kurtulamamış san’atkârlardı; ister makale, ister hikâye, ister temâşâ eseri, her ne yazarlarsa yazsınlar,

⁴² *Küçük Mecmua*, yıl I., nu. 5, 3 Temmuz, 1938, *Dine Doğru* adlı makale; *Türkçülüğün Esasları*, Millî İctimâiyat Kütübhânesi—I., Ankara, Matbûat ve İstihbârat Matbaası, 1939, s. 6, 12 v. d.

şâirlikten ve eski şiir an'anelerinden ayrılamıyordu; halbuki daha çocukluğundanberi temâşâ hayatına ve temâşâ edebiyatına alışkın olan, eski gazel ve kaside edebiyatı ile, şâirlikle o kadar alâkası bulunmayan Vefik Paşa, tiyatronun ne demek olduğunu onlardan çok daha iyi anlamıştı." Diğer taraftan, yine Prof. Fuad Köprülü'ye göre, "Lise tahsilini Fransa'da gören A. Vefik Paşa, XIX. asırda Avrupa'da kuvvetlenen Şarkiyat tedkiklerine ve bilhassa Türkiyat sâhasında yapılan şeylere tamâmiyle vâkıftı. Türk tarihi ve Türkiye'nin diğer lehçeleri hakkında az-çok malûmatı vardı. Avrupa fikirleri ile iyice meşbu' olması ve Garb medeniyetini lâyıkıyla anlaması onu müfrit bir milliyet-perver yapmıştı. İşte bu te'sir altında *Lehçe-i Osmânî* nâmıyla Anadolu Türkçesi'nin ilk lûgatini yazdı. *Atalar Sözü* adlı darb-ı mesel mecmuasını neşretti. Bizim millî tarihimizin Osmanlı sülâlesi ile başladığını göstermek için Ebü'l-Gâzî'nin *Türk Şeceresi*'ni tercemeye kalktı, büyük Çagatay şâiri 'Alî-Şîr Nevâ'i'nin *Mahbûbû'l-Kulûb*'ünü İstanbul'da bastırıldı. Anadolu Türkleri'nin, büyük Türk milletinin bir şu'besi olduğunu —Avrupa Türkiyatçıları'nın tedkiklerine dayanarak— önce şuurlu sûrette öğrenen ve öğretmeğe çalışan ilk Türk mütefekkeri Ahmed Vefik Paşa'dır⁴³."

Tiyatro san'atında bir canlanma başlayıp, bir kıymet ifâde etmeyen eserler sahneye konulduğu zaman, tiyatro edebiyatımıza sağlam temel teşkil eden çok başarılı ilk eserleri verdiği için, Vefik Paşa'nın hatırlanması, komedilerinin örnek olarak gösterilmesi

⁴³ *Adaptasyon Merâkı*, *Büyük Mecmua*, c. III., nu. 37-38, 1919; *Bugünkü Edebiyat*, İst., İktal Kütüphanesi, 1924, s. 142 v. d. *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri*, İst., Devlet Matbaası, 1928, s. 44. *Ahmed Vefik Paşa*, *Cumhuriyet*, 13 Mart, 1928.

Vefik Paşa'nın en çok şöhret kazanan eseri *Lehçe-i Osmânî*'sidir. Bâzi yanlışları içine almakla (Msl., bk., Fuad Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, İst., 1918, s. 71) ve tertibi biraz karışık olmakla beraber, tarih ve dil sâhasındaki Türkçülük çalışmalarında bir dönüm noktası teşkil eder. Yabancı bir mecmuadan terceme sûretiyle neşredilen *Memâlik-i Osmâniye'de Edebiyatın Terakkîsi* adlı makalede, en çok rağbet gören eserleri olarak *Telemak Tercemesi*, bilhassa *Lehçe-i Osmânî* kaydediliyor (*Revue Encyclopedique*'den naklen *Musavver Mâlûmat* mec., nu. 18, 9 Haziran 1310—21 Haziran, 1894). Charles Warren Hostler de, Türkiye'deki Pan-Turkistler'den bahsederken, bu fikirlerin yayılmasında ilim adamlarının mühim eserlerinin te'siri olduğundan, İstanbul Üniversitesi'nde hocalık eden Ahmed Vefik Paşa'nın, vatandaşlarına Osmanlılar'ın büyük Türk milletinin kollarından biri ve ana dillerinin, Türkiye sınırları dışında geniş sâhalarda konuşulan Türkçe'nin bir lehçesi olduğunu izah eden ilk Türkler'den biri olduğunu yazar (*Turkism and Soviets*, London, George Allen and Unwin LTD.; New York, Frederick A. Praeger, 1957, s. 142).

an'ane hâlini almıştır. 1931'de Dârü'l-bedâyi' İstanbul Belediyesi'ne bağlandıktan sonra ve klâsiklerin temsil edilip edilmemesi münâkaşaları sırasında tiyatro san'atkârlarımızdan K. Kemal'in ileri sürdüğü fikirler, Vefik Paşa'nın bu yoldaki kıymet ve şöhret'nin delilidir: "Hiç şüphe yok ki tiyatro Türkiye'ye adımını atarken, A. Vefik Paşa gibi büyük bir adamın sâyesinde kuvvetlice atmış, yarının Türk tiyatrosu için temel vazifesini görecekl klâsiklerden *Besmele*'yi çekmeği, tiyatronun alfabesinden başlamağı daha münâsıp ve daha selâmetli bir yol görmüş, bize kıymetli bir Molière tercemesi ve *adaptation* silsilesi yadigâr bırakmıştır. Eğer Vefik Paşa'nın halefleri bu çağra devam etmiş olsalardı, bu gün esaslı bir tiyatromuz, hırdavat yerine dolgunca bir tiyatro kütüphânemiz olurdu; böyle her çâreye başvuran bir vaziyette de kalmazdık. Vefik Paşa'nın tercemeleri aslı kadar mükemmel, aslı kadar mâna ve espiyi vüs'atı taşır; hattâ Molière'in *Mariage Forcé*'undan kuvvetli, bir *Zor Nikâhı*'mız var.. Paşa merhum, bu seciyye komedilerini terceme, yahut adapte ederken hiçbirinin taşıdığı seciyye alâmet-i fârikasını bozmamış, esere ve şahsa göre lisan kullanmış, en temiz Türkçe'yi yazmış, en güzel Türk atasözlerini yerinde olmak şartıyla sarfetmiştir. Netice i'tibârıyla Avrupa'da, İngilizler'den sonra Almanlar, Shakespeare'i nasıl iyi anlayan bir millet ise, biz de bütün ihmâlimize ve eslâfî hâfızamızdan silmemize rağmen, Fransızlar'dan sonra Molière'i, Paşa'nın sâyesinde büyük bir orijinalite ile terceme ederek kütüphânemize yerleştirmişizdir⁴⁴."

Hâlid Ziya Uşaklıgil, Vefik Paşa'nın adaptelerinin bir mu'cize kablından başarılı ve "bu tarz için birer şâh-eser" olduğu kanaatindedir⁴⁵. Faruk Nâfiz Çamlıbel'e göre, Molière'in eserlerini, aslıdaki bütün incelikleri muhâfaza ederek dilimize nakl ve terceme eden Vefik Paşa, tiyatro edebiyatımız için sağlam bir temel atmıştır⁴⁶. Fransız edebiyatına ve temâşâ san'atına vâkif bulunan Reşad Nuri Güntekin, Ahmed Vefik Paşa'yı Türk tiyatrosunun hakikî plri ve patronu kabûl eder; "Onun zamanında ve ondan sonra memleketimizde bâzı tiyatro hareketleri olmuştur; tek-tük piyes muharrirleri ve tiyatro idârecileri

⁴⁴ *Klâsikleri Oynamalıyız, Dârü'l-bedâyi' Mecmuası*, yıl 2, nu. 14, 15 Şubat, 1932.

⁴⁵ *Sahne Eserlerimiz, Perde-Sahne* mec., nu. 9, 15 İkincikânun, 1943. *San'ata Dâir*, Maârif Basımevi, 1955, c. III., s. 167.

⁴⁶ *Molière ve Ahmed Vefik Paşa Merhum, Yarın* mec., nu. 15, 26 Birincikânun, 1938 (28 Aralık, 1922).

görülmüştür; fakat hakikî san'at tiyatrosunu onun kadar iyi anlayan yetişmemiştir. Ahmed Vefik Paşa, Molière'î adapte etmekle işe başlamıştır; bu, demir gibi bir başlangıçtır. Paşa, memlekette, yerli malî eserle tiyatro kurulamayacağını biliyordu; fakat yabancı eser tercemesi ile bunun mümkün olamayacağını anlayacak kadar da mütekâmil kafalı ve san'at işlerinin vâkîfi idi⁴⁷."

Tevfik Fikret tarafından tarama kalemiyle ve siyah mürekkeple bir resmi çizilen, Yahya Kemal'in,

*Hezâr gıbte o devr-î kadîm efendisine,
Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine*

beytiyle canlandırdığı⁴⁸ bu milliyet-perver, âlim olduğu kadar san'at-kâr da olan bu mütefekkirimizin, sık sık azledilmesi dolayısıyla hayâtı, bilhassa son yılları maddî sıkıntılar içinde geçmiştir. Bu son yıllarında onu birkaç ayda bir ziyâret eden Abdurrahman Şeref Bey, her ay muntazaman çıkmayan ma'zûliyyet maaşından başka geliri olmadığını, bunun, evini idâreye bile yetmediğini, eşyâsının eskimiş, hattâ minder örtülerinin yamalı olduğunu kaydediyor ve "Tenezzül edip de ne zamm-ı maaş, ne güzeşte maaşlarının te'diyesini istemiştir.

⁴⁷ *Vatan* gazetesi, 1 Nisan, 1941 (Zeki Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 251). Vefik Paşa'nın tiyatro eserlerinin şöhreti hakkında şu makalelere de bakınız: Muhmud Yesârî, *Ahmed Vefik Paşa'nın Hayatı ve Eserleri, Tarih Dünyası*, c. III, nu. 32, Ağustos, 1952. H. Fahri Ozansoy, *Ahmed Vefik Paşa, Devlet Tiyatrosu*, nu. 4, Mayıs, 1952. Hasan Âli Ediz, *Ahmed Vefik Paşa. ayn. mec.*, nu. 35, Ekim, 1957. Ayrıca bk., Cevdet Perin, *Tanzimat Edebiyatı'nda Fransız Te'siri.*, İst., 1946, s. 84 v. d.

⁴⁸ Âslî Âşîyan Müzesi'nde bulunan bu resim ve beyit, İ. M. K. İnal'ın eserinde neşredilmiştir (*Son Sadr-ı a'zamlar*, c. v., s. 699, 705). Ahmed İhsan, *Servet-i fûnun* mecmuası tarihçesinde Vefik Paşa'nın da yeri olduğundan bahseder. Resim tab'ı için alınan ruhsatta, "Müslüman eşhas tasviri konulmamak şartı" vardır. Vefâtı münâsebetiyle yazdığı makaleyi sansör çıkarmış, resmin altına da *istizan* kaydini koymuştur. Mürâcaat ettiği Dâhiliye Nâzırı Münir Paşa, resmi görünce, gözleri yaşararak, "Vesle-i rahmettir!" demiş, resmin altına "görölmüştür" yazmıştır. Vefik Paşa'nın resmi, *Servet-i fûnun*'da Müslüman eşhâsa âit ilk fotoğrafı teşkil eder (Nu. 3, 28 Mart, 1307; nu. 1495, 9 Nisan, 1341). Hüseyin Rahmî'nin babası Sa'îd Paşa'nın ikinci zevcesinin evi Bozdoğan-Kemerî'nde, Vefik Paşa'ya babasından miras kalan eve bitişikti. Tek başına, muhtelif şahısların seslerini taklid ederek piyes oynama âdetini duyan Hüseyin Rahmî'ye, Vefik Paşa, *Mürebbiye* romanında Dehri Efendi tipini ilham etmiştir (Refik Ahmed Sevengil, *Hüseyin Rahmî Gürpınar*, İst., Hilmî Kitabevi, 1944, s. 63). *Mürebbiye*'de, Molière'in *Les Précieuse Ridicules* komedisini, kendisi de rol alarak ev halkına temsil ettiren Dehri Efendi, yalnız bu bakımdan Vefik Paşa'yı hatırlatır (Kırş., *Mürebbiye*, Kitabhâne-i Hilmî, 1927, s. 131 v. d.).

Hastalığı mesmu'-ı şâhâne buyurulup, maaşât-ı mütedâhilesinin tesviyesine irâde-i seniyye teallûk etmesi üzerine, li'ecilü't-teşekkür bir kerre sarây-i hümâyûna gitmişti. Meziyyetleri yalnız istignâlardan ibâret olsa bile, yine tebclle sezâdır" diyor⁴⁹. Bu mağrur ve ferâgat-kâr büyük devlet adamı, geçinebilmek ve borçlarını ödeyebilmek için Rumeli-hisarı'ndaki arâzisini kısım kısım satmağa mecbur kalmış, vefâtında, âilesinin geçimini te'min edebilecek hiçbir şey bırakamamıştır⁵⁰.

Abdülhak Hâmid'in "Türkiye'de Molière idi" dediği Vefik Paşa, avrupai tiyatro edebiyatımız için terceme ve birer şah-eser sayılan adapteleri ile sağlam bir temel atmakla kalmamıştır; memleketimizde ilk *sâl-nâme* onun tarafından tertib edildiği gibi, *Şecere-i Türki* tercemesi ile tarihî türkcülük yolunda ilk adımı atan, Anadolu Türkçe-

⁴⁹ *Tarih Musâhabeleri*, s. 225.

⁵⁰ Vefik Paşa'nın Rumeli-hisarı'ndaki evinin geniş arâzisi mevcuttu. Bebek'te, ufak bir evde açılan College'e, müessisi Robert'in ve vereselerinin terkettiği (1875) meblâğın önce 16.000, sonra 20.000 lirasıyla, bu sırada ma'zûl bulunan Vefik Paşa'dan arâzî alınarak, Robert College adı verilen mektebin birinci ve ikinci kısımları inşâ edilmiştir (Osman Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, İst., Osman Bey Matbaası, 1940, c. II., s. 649 v. d.).

George Washburn, Vefik Paşa'nın Robert College'e arâzisinin ne kadarını ne zaman ve ne kadara sattığı hakkında etraflı bilgi vermektedir: Vefik Paşa, Rumeli-hisarı'ndaki bu arâzisini Paris elçisi iken (Ocak-Şubat, 1860—Şubat, 1861) satmak istememiş, bir yıl süren bu vazifesinden ayrılıp memleketimize döndüğü zaman, paraya ihtiyacı olduğundan satmağa râzî olmuştur. Altı *acre* —bir *acre* takriben dört dönüm olduğuna göre, yirmidört dönüm— kadarını 1600, bir müddet sonra da geri kalan kısmını 1800 kadar İngiliz lirasına satmıştı. Dr. Hamlin, binânın yapılmasına müsâade verilinceye kadar bu parayı ödemek hususunda anlaşmıştı ki bu, 2 Aralık, 1861 tarihine rastlar (*Fifty Years in Constantinople and Ricollections of Robert College*, Boston ve New York, 1911, s. 7 v. d.); paranın tamamı 1862'de inşâsına müsâadeden sonra ödenmiştir. Ancak, bâzı sebeplerle College'in yapılması gecikmiş ve altı yıl sonra, 20 Aralık, 1868'de mümkün olabilmıştır. George Washburn, iznin, Vefik Paşa'nın birkaç gün süren Başvekilliği sırasında verildiğini söylüyorsa da, bu 1868 değil, 1872 (30 Kasım—2 Aralık)'dedir. Vefik Paşa, her hâlde arâzisinin üçüncü parçasını bu sırada satmıştır: "Bu arâzîyi, Mr. Robert'ten aldığım mektup üzerine derhal 13.200 dolara satın aldım. Bugün burada Theodoruse Hall ve altı profesör evi bulunmaktadır. Ahmed Vefik Paşa'nın bu zamanda paraya husûsî bir ihtiyacı yoktu; fakat College'in sıcak bir dostu idi; istediği fiyat da çok uygundu." diyen George Whashburn, 1872-73'de, College'i ziyaret için İstanbul'a gelen Amerikalı Mr. Bancroft ile Vefik Paşa'ya gittiklerini, Paşa'nın, misafir-perverliği ile Mr. Bancroft üzerinde de çok iyi te'sir bıraktığını yazar (*Ayn. esr.*, s. II, 55 v. d.).

si'nin ilk lûgatini, kendinden sonrakiler için senelerce örnek teşkil eden avrupaî tarzda ilk def'a tarih ders kitabı yazan da Ahmed Vefik Paşa'dır. Zekî, dürüst, medenî cesârete sâhip, müfrit derecede milliyet-perver; nüktedan, Şark ve Garb dillerinin birçoğuna hakıyla vâkif bulunan Ahmed Vefik Paşa, memleketimizin pek ender yetiştirdiği nâfiz bir şahsiyettir. Kôr muhitinde maddî, mânevî ıstıraplarla dolu hayatının yegâne tesellîsini inzivâda, hiçbir vaktini boş geçirmeyerek kütüphanesinde mütâlea ile geçirmekte bulan ve 2 Nisan, 1891 (20 Mart, 1307=22 Şa'ban, 1308)'denberi kaybetmiş olduğumuz⁵¹ bu âlim ve büyük san'atkârımız, kendi vasiyyetine uyularak, Rumeli-hisarı'nda, evinin civârında Kayalar mezarlığındaki mütevâzi kabrinde ebedî sükûnetine kavuşmuş bulunmaktadır.

⁵¹ Ebüzziya Tevfik, memleketimizde Tanzimat'tanberi bâzı millî vak'aların tarihlerini kaydederken, sâl-nâmelerden de bahsetmiştir. ("İcâd-ı Sâl-nâme, Bâ Ma'rifet-i Ahmed Vefik Paşa, Şemst Hicret'ten, 1225—Kamerî Hicret'ten 1262", Nev-sâl-i Ma'rifet-Takvim-i Ebüzziya, 1309/1310, yıl 9, Matbaa-i Ebüzziya, 1310, s. 18).

Ahmed Vefik Paşa, *Servet-i fînun*, nu. 3, 28 Mart, 1307; *Resimli Gazete*, yıl I, nu. 3, 28 Mart, 1307. Her iki mecmuada *Tercemân-ı Hakikat*'ten naklen resmî hâltercemesi, ikincide eserleri ve şahsiyeti hakkında daha geniş bilgi verilmiş, memlekete sâdikâne hizmetinden, hiçbir vaktini boş geçirmediğinden, cenâze masrafının Cîb-i hümayun'ca tesviyesinden bahsolunmaktadır.

Babası Hayrullah Efendi'nin dayısının oğlu Vefik Paşa'nın vefâtını, Londra gazetelerindeki telgraflardan öğrenen Hâmid, hizmetlerine mükâfâten âilesine taraf-ı şâhânedan maaş tahsisini umduğunu, 21 Mart, 1307 tarihli mektubunda yazar. Yine Pîrîzâde İsmâ'il Bey'e gönderdiği 18 Nisan, 1307 tarihli mektubunda ise, "Burada bir Lord Stanley vardır; Vefik Paşa merhûmun dostlarındandır. Merhûmun âilesinin Ramazan harcını tedârikten âciz bir hâlde dıçâr-ı zarûret olduklarını ve binâenaleyh Hanımı'na bâzı irsâlât-ı nakdiyyede bulunduğunu söylüyordu. Gayretime dokunup icâbeden mahallere beyân-ı hâl ettim" diyor (*Mektuplar*, c. II., s. 66, 68). Âilesine maaş bağlanması hakkındaki arz tezkiresinden, Hâmid'in, mektubunda bahsettiklerini resmî makamlara duyurduğu, ilâve olarak, Vefik Paşa'nın zevcesinin Galata'da oturan İngiliz Postahanesi Müdürü'nin zevcesinden on lira borç aldığı da anlaşılmaktadır. 6 Mayıs, 1891 tarihli bu vesika *Son Sadr-ı a'zamlar*'da (C. v., s. 700) neşrolunmuştur.

AHMED VEFİK PAŞA'YA DÂİR F I K R A L A R

Hiç kimseye benzemeyen, orijinal bir şahsiyet olan Ahmed Vefik Paşa'nın, keskin zekâsının tabîî bir mahsûlü olan nükteli, zarif, mizâhî sözleri, yaptığı işler, çok çapraşık gibi görünen mes'eleleri akla gelmeyen, hattâ garip tedbir ve kararlarla kökünden hallediverişi v. b. husûsiyetleri halk arasında fıkralar hâlinde ağızdan ağıza yayılmıştır. Bu fıkraların mühim birkısmı onun kendi sözlerinden, daha az birkısmı ise hakkında söylenenlerden meydana gelmiş bulunuyor.

Ahmed Vefik Paşa'nın şahsiyetini, husûsî ve resmî hayatını, o devreye âit bâzı mes'eleleri, çevresindeki bâzı kimselerin muhtelif cephelerini de aydınlatan bu tarihî fıkralar—ister kendinin, ister başkalarının ona dâir sözlerinden meydana gelmiş olsun—bîrer vesika değeri taşımaktadır. Bu fıkralar arasında, xiv. asır Acem şâirlerinden olup, eserleri muhtelif Batı dillerine çevrilen, dolayısıyla dünya çapında şöhret kazanan meşhur mizah şâiri Zâkânî 'Ubeyd'e nisbet edilenler de yok değildir⁵²; bu da, Vefik Paşa'nın zarif ve nükteli sözleri, akla sığmayan icrâatı, garip hareketleri ile tanındığını, bu gibi şeylerin ona nisbet edildiğini gösterme bakımından mânâlıdır.

Ahmed Vefik Paşa fıkralarını, esâsını teşkil eden vak'a ve sözlerin zamanına göre iki kısma ayırmak mümkündür: (1) Zamanı belli olmayan fıkralar, aşağıda neşredebileceğimiz fıkraların dörtte-biri kadardır; bunlar umûmiyetle onun keskin zekâsını, hükûmet işlerindeki aksaklıklar ve haksız işler dolayısıyla ta'rizli konuşmalarını, medenî cesâretini, gurûrunu, alaycı tarafını, hoşlanmadığı kimselerle konuşmaktan duyduğu usancı, rol yapmaktaki başarısını, nüktedanlığını, çocuklarına karşı nasıl sert bir terbiye usûlü kullanıp müsâmaha etme-

⁵² Meselâ Hasan Âlî Yücel'in neşrettiği şu fıkrâ: "Birgün odasında imiş, kâtip Nesib Efendi de yanında bulunuyormuş. Kâtibi yanından uzaklaştırmak üzere kapıyı kapamasını emretmiş. Kâtib bu emri yerine getirip tekrar yerine dönmek üzere iken şu ihtarda bulunmuş: 'Ben sana kapıyı dışarıdan kapa!' dedim." (*Pazartesi Konuşmaları*, İst., Remzî Kitabevi, 1937, s. 10), aslında Zâkânî 'Ubeyd'e âittir: "Bir sakıl, bir marzın yanına girer. Çok oturur. Marz, ziyâretçilerin çokluğundan sıkıldığını söyler. Herif, 'Öyle ise kalkayım, kayıpı kapayayım!' der. Marz, şu cevabı verir: 'Kapa, fakat dışarıdan!'" (Muallim Nâcî, '*Ubeydîyye*, İst., Mihran Matbaası, 1305, s. 62).

diğini, dedi-kodu yapanları nasıl şiddetle tahkir ettiğini, iskelede vapur beklemekten çok sinirlendiğini, kütüphânesinden kimseye kitap vermeyişini, bahçe ile meşgûl olmak ve ağaç yetiştirmek merakını ⁵³, alçak gönüllülüğünü ve gösterişten hoşlanmadığını, zamanında kıymetinin takdir olunmadığını ve iyi kalbliliğini v. b. muhtelif karakterlerini, husûsî hayatını canlandıran fıkralardır ⁵⁴. (2) Belli bir zamanla sınırlanabilen fıkraları, bunlara göre üç misli kadar daha faha fazla yekûn tutar; bilhassa me'muriyet hayatını aydınlatma bakımından mühimdir.

Vefik Paşa hakkındaki belli bir zamanla sınırlanan fıkralardan en eskisi Tahran Sefirliği (15. VI. 1851-12. IX. 1854) zamanına âittir ⁵⁵; Bundan önceki me'murluklarıyla, Terceme-odası Hulafâlığı, Encümen-i Dâniş a'zâlığı ile alâkalı fıkralara rastlamıyoruz. De'âvî Nâzirliği (11 Nisan, 1857—Ağustos-Eylül, 1857) zamanına âit bir fıkradan, borcunu vermeyenlere, kim olursa olsun, ne kadar şiddetli davrandığı anlaşılıyor ⁵⁶. Paris Sefirliği (Ocak-Şubat, 1860—23 Kasım, 1861) sırasındaki kesin ve karşısındakini susturucu kararları, medenî cesâreti, düşündüklerini olduğu gibi söylemesi, rütbeye kıymek vermeyiş, mes'eleleri can alacak noktastan kavrayıp i'tiraza meydan bırakmıyacak ve bazan garip tarzda halledivermesi, sert mukâbeleleri, memle-

⁵³ Sa'id Paşa, Hacı Mahmud Efendi'den naklen, "Vefik Paşa Anadolu Müfettişi iken, İzmid'de bir da'vâ vâki' olmuş. Bu da'vânın teshîl-i ru'yetini Ahmed Vefik Paşa'ya tavsiye etmek için Hacı Mahmud Efendi'yi İzmid'e göndermişler. O sırada Ahmed Vefik Paşa'nın icrâât-ı teftişiyyesince, Mahmud Efendi ne gibi şeylere mutali' olduğuna dâir idi. Diğer hikâye, Vefik Paşa ikinci def'a Vekâlet'inden sonra Rumeli-hisarı'ndaki bahçesinde büyük çamlar yetiştirdiğinden, anları alıp Yıldız hadîkasına götürmek için Saray'dan bağçevan-başını istemiş. Zât-ı şâhâne de, Mahmud Efendi'yi bağçevan-başı ile birlikte irsâl etmişler. Bunlar, bahçede büyük çamlar yerine birer-ikişer karış boyunda iki mi, üç mü çam ağacı bulmuşlar, anı mübeyyin idi." (*Sa'id Paşa'nın Hâtıratı*, c. II., İst., Sabah Matbaası, 1328, s. 24) diyorsa da, bu fıkraları tam olarak nakletmemektedir. Bir saat kadar Ahmed Vefik Paşa hakkında konuştuklarını, Hacı Mahmud Efendi'nin kendisini eğlendirmek maksadıyla Vefik Paşa'dan söz açtığını, bu fıkraları naklettiğini yazıyor ve "Merhum, bahçesinde büyük çamlar yetiştirdiğine dâir olan haberi ile tül-i ma'zûliyyetine remz-ettiği vehleten hatıra gelir amma, kendisinin âlfî-cenâbâne ve istiğnâ-kârâne meslekini bilenler bu tevcihi kabûl etmezler; bilmem ki maksadı ne idi!" diyor.

⁵⁴ Aşağıdaki fıkralardan nu. I, V, XX, XXIII - XXV, XXXIII, XXXVI, XXXVIII, XXXIX, XL, XLII, XLIX, L, LI, LIII, LIV, LVII, LVIII, LXII, LXIII.

⁵⁵ Nu. XXVI.

⁵⁶ Nu. XLV.

ketini yükseltici hareketleri, vatan-severliği on fıkranın meydana gelmesine yol açmıştır⁵⁷. Evkaf Nâzırlığı (23. XI. 1861—29. V. 1862) esnâsındaki hayatıyla münâsebeti bulunan fıkraların mevzu'ları, yersiz bâzı dinî âdet ve an'anelerin bırakılması, dini kötüyü kullanarak tahsisat almak isteyenlerle mücâdeleleridir⁵⁸. Anadolu Sağ-kol Müfettişliği zamanına âit olanlar (22 Mart, 1863—Ekim, 1864), yine medenî cesâretini, meselâ bir eşkiyâ ini hâline getirilen bir dergâhı nasıl yıktırverdiğini, yardım-severliğini, hattâ bâzan kendini şikâyet edenleri bile himâye ettiğini, bunu öğrenince susmağa mecbur kaldığını aksettirir⁵⁹. Rûsûmat Eminliği zamanına âit (25. XI. 1871—26. I. 1872) yalnız bir fıkra vardır ki, bunun esâsı, hakkında fena fikirlere sâhip olduğu kimselere ne kadar sert, hakâret edici tarzda muâmele ettiğidir⁶⁰. Sadâret Müsteşarlığı (26. I. 1872—16. V. 1872) esnâsında evrâka pek bakmaması, Sadr-ı a'zam'ın da'vetine kulak asmaması dolayısıyla hakkında bâzı fıkralar meydana gelen Vefik Paşa'nın⁶¹, Meclis Reisliği (5. II. 1877—14. VIII. 1877), birinci Başvekilliği (4. II. 1878—18. IV. 1878), ikinci Başvekilliği (30. XI. 1882—2. XII. 1882) devresindeki fıkralar keyfî icrâatı, ziyâretcilere yüz vermemesi, hattâ onları koğması, meb'uslara sert davranması, onların basit hitâbeleriyle alayları, önlenilemeyecek sanılan ve büyültülen hâdiseleri tek başına bastırvermesi dolayısıyla teşekkül etmiştir⁶². Vefik Paşa'ya âit fıkralar arasında en çok yekûn tutan Bursa Vâliliği zamanına rastlayanlardır (4. II. 1879—16. X. 1882); bu fıkraların teşekkülüne sebep, tiyatroya gitmeğe halkı teşvik hattâ mecbûr etmek, çıkmaz sokakları yıktırmak, yollara ağaç diktirmek, haksızlıkları önlemek gibi birçok resmî çalışmalarının gerçekleşmesi için serbest ve garip icrâatı, akla gelmez tedbirleridir⁶³.

Ali Fuad Bey'in kaydettiği gibi, "Vefik Paşa'ya nisbet edilen o kadar garip hikâyât vardır ki, toplanacak olsa, *Mudhikât-ı Ahmed*

⁵⁷ Nu. II, XXXIV, XXXVII, XLVI-XLVIII, LII, LX, LXI, LXIV, LXV. Bu vazifesinden önce, çok kısa süren Meclis-i vâlâ a'zâlığı zamanı ile alâkalı bir tek fıkra vardır (Nu. LXXV.).

⁵⁸ Nu. VI, VII, XXVIII, LXXI.

⁵⁹ Nu. XIV, XXXVI.

⁶⁰ Nu. X.

⁶¹ Nu. IX, XI, XXXII.

⁶² Nu. III, XXI, XXVII, XXIX, XXXI, XLI, XLIII, XLIV, LIX, LXVII, LXIX, LXX, LXXII-LXXIV.

⁶³ Nu. VIII, XII, XIII, XV, XIX, XXII, XXX, LV, LVI, LXVI, LXVIII.

Vefik Paşa adı ile bir cilt teşkil eder; ne yazık ki bilenler de azalmakta olduğundan, bunlar da koybolmaktadır⁶⁴.” Yalnız Ahmed Vefik Paşa'nın husûsî ve resmî hayatını, muhtelif karakterlerini aydınlatmak bakımından değil, aynı zamanda o devre âit muhtelif mes'eleleri de aksettiren bu fıkralar, içine aldığı küçük vak'alarla, hareketli diyaloglarla, nükteli ve mizâhî ifâdesiyle, bu nev'in san'at değeri bakımından da en güzel örneklerindedir.

Aşağıda, muhtelif eser ve mecmualardan derlediğimiz fıkraları neşrederken, verdiğimiz notlardan anlaşılacağı üzere, bunların ilk neşrini esas aldık ve başka neşirlerini, basıldıkları tarihi gözönüne alarak sırasıyla kaydettik. Derlediğimiz bu tarihî fıkraların sayısı yetmiş beştir. Bunlar, yabancı veya yerli, Vefik Paşa'yı tanıyan veya bunların naklettiği kimseler tarafından, Charles Mismar, George Washburn, Subhî, Mümtaz, Emin, Memduh, Fuad, Sa'îd, Paris Sefiri Münir Paşalar, torunu Fahrü'nnisâ Hanım, Washington Sefiri Süreyyâ Paşazâde Şekib, Reji Komiseri Nûrî, Alî Su'avî, Fuad Paşa'nın torunu Keçecizâde Reşad, Süleyman Nazif, Abdülhak Hâmid, Hacı Ali Bey, Nâsûhî Bey, İbnü'l-Emin M. K. İnal ,v. b. kimseler tarafından nakledilmiş ve bu fıkraların ekserisi bilhassa Ali Fuad, Fâik Reşad, Abdurrahman Şeref gibi kendisini tanıyanlar tarafından, veya tanıyanlardan naklen tesbit ve neşredilmiştir; bâzılarının neşrinde ise, kimin tarafından söylendiği kaydolunmayarak. “rivayet edildiğine göre” v. b. ifâdelere rastlarız. Bunlar, rivayet edeni belli olsun, veya olmasın, hattâ hakikî, veya uydurulmuş olsun, Vefik Paşa'nın şahsiyetini ve icrâatını canlandırdığından tarihî bir vesikadır; bu sebeple onları topladık ve neşrediyoruz.

⁶⁴ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 737. M. K. İnal, “Belki o kadar garip hikâyâtı varmıştır da — zabtetmek ötedenberi mu'tâdımız olmadığı için — aradan zaman geçince unutulup gitmiştir. O hikâyelerin bize intikâl eden kısmı, öyle bir cilt değil, ancak küçük bir risâle teşkil edecek kadar mahdut olduğu gibi, bunları bilen de birçok zat değil, beş-on kimseden ibaret idi; onlar da gelip geçtiler” diyor (*Ayn. esr.*, s. 738). Ali Fuad Bey, neşrettiği fıkraları, Paşa'yı tanıyanlardan dinleyerek tesbit ettiğini, onunla şahsen tanışmadığını, “Bezm-i ülfetine dâhil olan zevattan bâzısı el-yevm hayatta bulunmasıyla daha birçok fıkraları hâturalarında nakşedilmiş olacağından, anlar da mahfûzatlarını tahrir eyleseler, ayrıca bir mecmua-i mehâzir vücûde gelmiş,, olacağını kaydediyor (*Ahmed Vefik Paşa Fıkârâtı, Servet-i fûnun mec.*, c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927; M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 713).

I.

“Âli Paşa, Ahmed Vefik Efendi’yi tanımak arzusunu hâsıl eden bir ifâde ile bana müşârileyhten çok def‘alar bahsetmiş ve ilm-ü fazlını temdlhen, ‘ O, bir canlı kütüphânedir!’ demişti. Bir başka def‘a da, ‘ Ahmed Vefik Efendi, Sultan Süleyman zamanında fevkal‘âde bir sadr-ı a‘zam olurdu!’ sûretiyle idâre-i kelâm etmiş ve fikrini isbat ve te‘yid için de müşârileyhin şu menkâbesini hikâye eylemişti: Birgün, mayyette me‘murlarından biri, ufak-tefek borçlarından dolayı Ahmed Vefik Efendi’ye şikâyet edilmiş idi. Müşârileyh, medyûnu, nezdine da‘vet ve edâ-yi deyn için bir mehil ta‘yin etmiş ve fakat inkıza-i mühletli müteâkip yine şikâyet vuku‘ bulmuş idi. Bunun üzerine müşârileyh, me‘mûr-ı medyûnu tekrar celbederek sormuş:

‘Buraya nasıl geldiniz?’

‘Beygir ile efendimiz’.

‘Çok a‘lâ, oturunuz!’

“Müteâkiben ellerini birbirine vurarak, içeriye giren kapıcının kulağına birkaç söz söylemiş. . . Biraz sonra kapıcı tekrar gelerek, bir miktar para getirip çıkmış. Ahmed Vefik Efendi, getirilen parayı ikiye ayırarak, bir kısmını dâyine uzatıp, ‘Buyurun! Bu sizin alacağınız’ demiş ve medyûna da, ‘Bu da size kaldı!’ deyip, mütebâkî parayı vermiş. Me‘mur bundan birşey anlamayınca demiş ki, ‘Tereddüt etmeyin, verdiğim para, pazarda sattırduğum atınızın bakıyye-i bedelidir!’⁶⁵”

II.

Ahmed Vefik Paşa’nın, “Paris Sefâreti”nden çağırılmasını icâbeden sebep de şâyân-ı dikkattir. Malûmdur ki sefâretlerin evrâk-ı muhâberesini hâvî çantalar bütün memleketlerde gümrük muâyesinden muafır. Birgün Ahmed Vefik, Sefâret-i Osmânîye’ye âit valizinin açılmış olduğunu görür. Bundan o kadar müteessir olur ki, çanta ile kendisine gönderilmiş olan tütünün resmini tesviye edinceye kadar pek ziyade muazzep olur ve Mösyö Thouvenel (Paris sefiri)’e de mürâcaatla şikâyet ve şâyet böyle bir hâl tekerrür ederse hükümet-i metbûasına mukâbele-bi’l-misl yapılması için mürâcaat edeceğini ve o vakit hangi tarafın sût-i isti‘mâl ettiği tezâhür eyleyeceğini beyan eder. Nâzır, me‘muriyyetinin lâ-yuhtî olduğunu söyleyince, Ahmed Vefik Efendi, ‘Zannettiğiniz kadar değil, Ekselans, bu gün filân müessesenin senevî 70.000 franklık mücevherâtı, rûsûm-ı lâzimeyi tesviye etmeksizin hangi mec-

⁶⁵ Charles Mismar, *Souvenirs du Monde Musulman*, Paris, Librairie Hachette, 1892, s. 143 v. d. Bu eserin Türkçe tercemesi: Mehmed Rauf, *Âlem-i İslâm*, Bursa, Vilâyet Matbaası, 1327, s. 137. Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İst., Matba‘a-i âmire, 1339, s. 227; müellif bu fıkranın, Vefik Paşa’nın De‘âvî Nâzırlığı zamanına âit olduğunu kaydetmiştir. Ali Fuad, *Tarih Fıkralar VI.*, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı, Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927. M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 713. Zeki Pâkalın, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., Ahmed Said Matbaası, 1942, s. 128.

râdan celbettiğini bütün İstanbul pek iyi biliyor!’ der ve pek tabii ihtilâf başgösterir ⁶⁶.”

III.

“Midhat Paşa’nın nefyinden sonra, Parlamento, Sultan tarafından 19 Mart, 1877’de açıldı. Arkadaşımız Vefik Paşa, Meclis Reisi seçilmişti. Onun müstakil hareketi, kendine has hareket tarzı birçoklarını hayrete düşürüyordu. Bu, eşine rastlanmaz bir Meclis’ti. Bir celsesinde ben de bulundum. Birçok hâdiseler arasında, Peygamber soyundan gelen yeşil sarıklı bir hatibi susturdu ve sebeplsiz olarak ikinci def’a intizama, sırayı bozmamağa da’vet edildi; Vefik Paşa ona hitâben, ‘Sen sus, eşek!’ diye güyledi. O, vurulmuş gibi, oturduğu yere düştü ⁶⁷.”

IV.

“Ahmed Vefik Paşa merhum Paris Sefiri iken, ziyâretçilere Sefâret’te hüsn-i muâmele olunmadığı Bâb-ı âli’ye aksetmekle, yazılan muhtıraya müşârileyh şöyle cevap yazmış: ‘Jurnalıcılardan aç kalan, bizim Sefâret’e hücum etmekte olup, Sefâret ise İmâret olmadığından yüzverilmek mümkün olamıyor’ ⁶⁸.”

V.

“Vefik Paşa, iş başında dürüst ve hiddetli, evine ziyâret için gelen ahbablarına karşı çok yumuşak ve nâzik olduğundan, tabiatini tecrübe edenler ahlâkıyla uzlaşırlardı. Maârif Nâzırı iken, bu dâirenin mektupçuluğuna ta’yin edilen Mehmed Memduh Paşa ondan hiç incinmemiş, ma’zûl bulunduğu sırada da onun ziyâretine giderek sohbetinden zevk almıştır. Memduh Paşa, “Oturduğu ahşab hâne, Rumeli-hisarı’nın en yüksek burc-u bârûsu tahtında aşı-boyalı, yedi-sekiz odayı müstemil idi. Birgün yine oraya gittim; kendisini mütefekkir bir hâlde buldum. Sebebini sorduğumda, ‘Görüyorsunuz ya, kal’a içinde ikâmet eylediğimden endişedeyim!’ deyince, ‘Kal’a harap değil metindir, merâka mahâl göremem!’ cevabını verdim. ‘Yok, bunun yıkılacağını düşünmüyorum; vükelâ, Belgrad-kal’ası’nı Sırbılar’a bahşeyledi. Şu kal’ayı dahi satarlarsa acabâ benim yurdum ne olacak mülâhazasından mustaribim!’ ta’rizi ile, Sadr-ı a’zam Âli Paşa’nın siyasî idâresine taş attı da kakhaha ile güldü ⁶⁹.”

⁶⁶ Mehmed Rauf, *Âlem-i İslâm*, s. 139. İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadr-ı a’zamlar*, birinci basım, İst., Ahmed Sa’id, Millî Eğitim Basımevi, 1940-48, s. 659. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 129.

⁶⁷ George Washburn, *Fifty Years in Constantinople*, Boston ve New York, 1911, s. 118 v. d. Sir Edwin Pears, *Forty Years in Constantinople*, New York, D. Appleton and Company, MCMIX, s. 58. Zekî Pâkalın, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., Ahmed Sa’id Matbaası, 1942, s. 129.

⁶⁸ Fâik Reşad, *Külliyât-ı Latâif*, İst., Sancakyan Matbaası, 1328, s. 232. İbnü’l-E. M. K. İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 639. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 312.

⁶⁹ Memduh Paşa, *Asvât-ı Sudûr*, İzmir, Vilâyet Matbaası, 1328, s. 33 v.d. Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa, Servet-i fûnun mec.*, c. 60, nu. 1554-80, 27 Mayıs, 1926.

VI.

“Cevâmi‘-i şerifede mihrâbın yanında duran minâre boyundaki mumlar, yüksek bir fiyatla i‘mâl edildiği hâlde neşrettiği ziyâ, kandil derecesinde olduğu için, Süleymâniye Câmi‘i ta‘mir olunduğu sırada —Evkaf Nâzırı bulunan— Ahmed Vefik Paşa, mumların yerlerine mum şeklinde ve zînet makâmında ağaçlar konulmasına teşebbüs etmiş ise de, dinî kâidelere uygun olmayan bu hareketi pek çok şikâyetlere yol açtığından mumlar eski hâlinde bırakılmıştır⁷⁰.”

VII.

“İstanbul‘da bulunan Haremeyn ahâlisinin Surre için Evkaf Nezâreti‘ne mü-râcaatlarında, Ahmed Vefik Paşa, ‘ Oturduğunuz yerde para alıyorsunuz; ne hakkınız var, Beyte‘l-mal size ma‘kil (rızk) midir? Vermeyeceğim!’ demesi üzerine, mezkûr ahâlî bu cevaptan müteessir olarak Bâb-ı âlî‘ye gelip, Sadâret Kaymakamı Yûsuf Paşa‘ya şikâyette bulunmuşlardır. Yûsuf Kâmil Paşa, Ahmed Vefik Paşa‘yı Bâb-ı âlî‘ye celbedip, ‘ Nice asırlardanberi muhâfaza edilen bir kâide birdenbire nasıl değiştirilir; usûl-i mu‘tâdeye riâyet ediniz!’ demiş ve Ahmed Vefik Paşa, bunun üzerine icâbını icrâ etmiştir⁷¹.”

İbnü‘l-Emin M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 708. Bu fıkra biraz farklı olarak Abdülhak Şinâsî Hisar tarafında da neşredilmiştir (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, İst., Hilmi Kitabevi, 1958, s. 157) : “Ne gibi bir anlaşmazlık neticesi olarak, bir aralık Rumeli-hisarı kal‘alarının hiç olmazsa birinin, yâni Zağanos Paşa Kal‘ası‘nın yıktırılması bahis mevzûu olmuş. Ahmed Vefik Paşa, celâdetle kal‘ayı yıktırmağa gelenlere fi‘len mâni‘ olacağını söyleyerek, Fâtih‘in yaptırdığı kal‘aları, düşmanlar memleketi istilâ ederlerse onlar yıktırılır, yoksa düşmanların yapmak istediklerini biz kendimiz yapmağa kalkışmayız. Ben şimdi burada kal‘aların bekçisi gibiyim. Onu yıkmak isteyenlere ben mâni‘ olacağım diye, ne söylediyse söylemiş, fakat Vefik Paşa‘nın i‘tirazları muhakkak ki Padişah‘a da aksetmesi üzerine, bu garip fikirden vaz geçilmiş.”

⁷⁰ İbnü‘l-Emin M. K. İnal, *Evkaf-ı hümayûn Nezâreti‘nin Tarihçe-i teşkilâtı ve Vüzzârın Terâcim-i ahvâli*, Evkaf-ı islâmiyye Matbaası, 1335, s. 120. Ayn. müellif, *Osmanlı Devrinde Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 661. M. K. İnal, bu münâsebetle İzzet Molla‘nın, Sultan Mahmud‘un emriyle, devletin gelir ve giderine âit yazdığı lâiyhayı neşrediyor; bununla, Ahmed Vefik Paşa‘nın bu fıkraya mevzû teşkil eden icrâatı arasında yakın bir bağıllık buluyor: “Cevâmi‘de ne kadar cesim bal mumu varsa, yerlerine birer boyalı amud vaz‘olunup Câmi‘-i Nusret‘teki âvize gibi mihrâbın cânibeynine âvizeler konularak, bal mumlarının akçesi, vazife-i kalîle-i hademeye zamm ile, güzelce müezzin ve temizce kayyım bulmalıdır. Ayasofya‘da ve sair salâtn cevâmi‘inde ikâmet edecek müezzin bulunmaz. Bilâ-fâide mihrâbta otuz kese akçelik mum yanıp, nısfı sirkat olunmaktadır. Allâh ve Resûl‘ünün rizâsı olmayan şey, mihrâb-ı cevâmi‘de icrâ olunmak revâ değildir.” (*Ayn. esr.*, s. 714). Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 303.

⁷¹ İbnü‘l-Emin M. K. İnal, *Evkaf-ı hümayûn Nezâreti‘nin Tarihçe-i teşkilâtı ve Vüzzârın Terâcim-i ahvâli*, s. 120 v. d. Ayn. müellif, *Osmanlı Devrinde Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 661.

VIII.

“Bursa Vâlisi bulunduğu sırada, uzun müddet açıkta ve sefâlet içinde kalan nâhiye müdürlerinden biri arz-ı hâl takdim etmek isterse de, pul almak için parası bulunmadığından ve pulsuz arz-ı hâl kabul edilemeyeceğini de bildiği için, ahbâblarından birinin setresini alır; Vefik Paşa'nın huzûruna çıkar. Yerle beraber temennâ ettikten sonra, şifâhen aşağıdaki arz-ı hâli okur:

Huzûr-ı âlf-i cenâb-ı hazret-i Vilâyet-penâhî'ye Ma'rûz-ı Çâkerleridir ki:

Kulları, kırk sene hizmet-i devlette bulunan ibrâz-ı sadâkat etmiş ve nice senelerdenberi açıkta kalarak sefâlete uğramış olduğumdan, bir nâhiye müdürlüğüne ta'yinime müsâade-i celîle-i vilâyet-penâhîleri şâyan buyurulmak bâbında emr-i ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Pul. Üzerinde fi sene... Mayıs.. İmzâ... Filân bendeleri...

“Ahmed Vefik Paşa, bu sözlü arz-ı hâli dikkatle dinledikten sonra, tebeşir getirterek istid'âyı okuyana, ‘Arkanı çevir!’ der ve setresine, ‘Sual olunmak üzere taraf-ı defterdârî'ye’ yazar; Defterdâr'a gitmesini emreder. Havâle olunan istid'â sâhibi, Defterdâr'a gider. Selâm verdikten sonra, arakasını çevirir. Defterdâr, hayret içinde, havâleyi okuduktan sonra, Paşa'ya gidip, ‘Seyyâr bir havâlenizi aldım, ne ferman buyurulur?’ der. Paşa, ‘Adamcağız, pul parasını bile tedârikten âciz kaldığını anlatmak için, bana şifâhen arz-ı hâl verdi. Ben de sana havâle ettim; açık bir yer bul da, ta'yin et!’ der. Defterdâr da, aldığı bu emri yerine getirir ⁷².”

IX.

“Ahmed Vefik Paşa, Sadâret Müsteşârı iken, Sadr-ı a'zam Mahmud Nedim Paşa mütemâdiyen yanına çağırıp türlü türlü emirler vermeğe başladığından, Müsteşârlık odasını kapı arkasından kilitleyip, kendisini da'vete gelenleri içeriye sokmamış, Sadr-ı a'zam bu devamlı da'vetlerinden vaz geçmiştir ⁷³.”

X.

“Rüsûmat Emîni iken, Balık-hâne Nâzırı'nı çağırıp, balık rüsûmunun mikdârını sormuş.. Nâzır, üç senedenberi o me'muriyette bulunduğunu ve gösterdiği dikkat ve gayret sâyesinde rüsûm-ı kadîmenin üç sene zarfında iki misline bâliğ olduğunu söylemiş ve şu hâlde takdir bekler iken, ‘Ben bilirim o ne tutar! Seni hırsız herif seni! Çık dışarı!’ itâbıyla koğulmuş. Meğer Balık-hâne Nâzırı, Ahmed Vefik Efendi'nin defterinde fenâlar sûtûnunda kayıtlı imiş ⁷⁴.”

⁷² *Ayn. eserler*, s. 121; s. 729. Ali Fuad, *Tarih Fıkralar VI.*, Ahmed Vefik Paşa *Fıkarâtı*, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927. Zeki Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 304.

⁷³ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin Tarihçe-i teşkilâtı ve Vüzzârın Terâcim-i ahvâli*, s. 121. Ayn. müellif, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 666.

⁷⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, s. 226.

XI.

“Sadâret Müsteşârı iken, evrâka bakmayıp, ‘Ben Mektupçu değilim; vazifem, devletin mühim işleri hakkında istişâre edildikte re’yimi beyan etmektir’ der imiş; hattâ birgün sadr-ı a‘zam tarafından üç-dört kerre çağırıldığından, son def‘asında gitmemiş, kapısını kilitleyip oturmuş ⁷⁵.”

XII.

“Bursa Valisi iken yaptırdığı hastahâneye gelir tedârîki maksadıyla tiyatro açıp kendisi, Molière’in hafif komedyalarını terceme eder ve me’murları, eşrâfı cebren tiyatroya abone yazar idi. Nâibü’ş-şer‘ Âşım Bey, meslek icâbı tiyatroya gidemeyeceğini bahâne ederek, abone bedelini vermez. Bir sabah bakar ki, arabalığının kapısı gece, Vâli’nin emri ile ördürülüp, hayvanları içeride mahbus kalmış ⁷⁶.”

XIII.

“Bursa’da iken arabasıyla sokak sokak dolaşır ve arabacıyı kasden çıkmaz sokaklara sokarak, araba durunca, ‘Vâli Paşa’nın arabası hiç durmak olur mu?’ diyerek, Belediye’den amele celbiyle, karşı gelen divarı hemen yıktırır imiş. Bu sûretle bir hayli çıkmaz-sokağı açmış ⁷⁷.”

XIV.

“Devirde gezerken bir karyeye uğrayıp, hücrâ bir yerinde bulunan Bektaşî tekkesine gitmiş ve sonradan dergâhı yıktırmış; meğer, dergâhın bir vakittenberi eşkiyâ sığınağı olduğunu tahkik etmiş imiş ⁷⁸.”

⁷⁵ Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 227.

⁷⁶ *Ayn. esr.*, s. 227. Ali Fuad, *Tarihî Fıkralar — VI., Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı, Servet-i fûnun mec.*, c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927. M. K. İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 687. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 301.

Vefik Paşa’nın Bursa Valiliği’nden azlinin sebeplerini içine alan Meclis-i vükelâ mazbatasında, aleyhinde ileri sürülen şeyler arasında, “Vilâyetin Adliye Müfettişini —ki bu zat ilmiye ricâlinin fudelâ ve zürefâsından Âşım Beydir— tahkir etmesine ve oturduğu hânenin önüne duvar çekerek ihtiyaçlarını tazyik etmek gibi iz‘âcât-ı gayr-ı ma‘küleye mebnî” kaydı da vardır (Mazbata metni için bk., M.K. İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 687). Bu fıkranın, bu hâdiseden mülhem olduğu anlaşılıyor.

Abdurrahman Şeref Bey’in *Tarih Musâhabeleri*’nde, bu zât hakkında şu bilgi verilmiştir: Mustafa Âşım Bey “latîfeye meyyâl bir zât olup, hayli niyâbetlerde bulunmuş, Bursa Nâibi iken, vâli Ahmed Vefik Paşa ile olan mâcerâsiyle iştihâr etmiştir (S. 318).

⁷⁷ Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa, Servet-i fûnun mec.*, c. 60, nu. 1554-80, 27 Mayıs, 1926. Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 228. M. K. İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 715. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 301.

⁷⁸ Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 228. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 301.

XV.

“Bursa’da kafadârı bir Müddeî Muâvini var imiş; akşamları o günki icrââtının hikmetini sorar ve Paşa da izah eyler imiş. Bir def’a, Mudanya Kaymakamı’na, filân yerine kadar Bursa yolunun iki yanına ağaç diktirilmesini emretmiş. Ormandan çıkarılan fidanlar fazla geldiğinden ağaç dikme, ta’yin edilen yeri aşmış. Ahmed Vefik Paşa muâyene ve tahkika gittiği zaman, gösterdiği noktadan ileri ne kadar ağaç dikilmiş ise hepsini söktürmüş. Hikmeti sorulduğu zaman, ‘Mudanya Kaymakamı, verdiğim emri bu def’a fazla icrâ etti; yarın da eksik icrâ edebilir!’ cevâbını vermiş.⁷⁹”

XVI.

“Tekâüt olarak Bursa’da ikâmet eden mutasarrıflardan bir paşanın kırk-kırkbeş aylığı tedâhül etmiş. Zavallı adam hasta ve zarûret içinde imiş. Haremi üfürükçü hocalara i’tikad ettiğinden, Paşa’sını tedâvî için, eline geçen parayı anlara verir imiş. Bu hikmete mebnî Ahmed Vefik Paşa, o âileyi mahrum bırakır imiş. Adamcağız vefât etmiş. Vâlî Paşa işitince, veznedârı çağırıp, müteveffânın matlûbâtını hemen tedârikle, mirasçuları arasında hemen taksim edilmek için Mahkeme-i şer’iyye’ye teslim etmesini emretmiş. Herşeyin sebebini sormayı âdet edinen Müddeî Umûmî, ber-mu’tâd, akşam üzeri, izahat istemek maksadıyle, ‘Bu adamı evâhir-i ömründe süründürdünüz; vefâtı günü tekmil alacaklarını niçin verdiniz?’ demesi üzerine, Ahmed Vefik Paşa, ‘Orasını sonra anlatırım. Sen şimdi Paşa (Adliye Nâzırı Cevdet Paşa)’na yaz; bugün ölecek olursa, havâlelerini hemen dakikasında tesviye ederim!’ cevâbını almış. Meğer Cevdet Paşa’nın geçmiş maaşları Bursa’ya havâle olunmuş; fakat ne kendisine para verilir, ne de havâle-nâmeleri iâde edilir imiş.⁸⁰”

XVII.

“Bursa’da efelerin acâyip husûsî kıyâfetlerine açıktan açığa husûmet göstererek, o kıyâfetle şehre her kim iner ise, dizliklerini polisler makas ile keserler imiş. Hasan Fehmî de, Aydın Vâlisi iken bu usûlü tatbik etmiştir.⁸¹”

⁷⁹ Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 228. Ali Fuad, *Servet-i fûnun mec.*, ayn. cilt ve sayı. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 301.

⁸⁰ *Ayn. esr.*, s. 228. Bu fıkra biraz farklı olarak Abdülhak Şinâsî Hisar tarafından da neşredilmiştir: “Ahmed Vefik Paşa, Ahmed Cevdet Paşa’yı hiç sevmezmiş. O, Adliye Nâzırı olduğu zamanda ödenmemiş aylıklarının te’diyesini Bursa’ya havâle ettirmiş; fakat Ahmed Vefik Paşa ne parayı, ne havâleleri göndertmemiş. Cevdet Paşa tarafından bu iş tekrar sorulunca, ‘Paşa eğer birgün vefât ederse, bütün havâlelerini alacaklılarına derhal ödettireceğimi te’mîn ederim!’ demiş (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, İst., Hilmî Kitabevi, 1958, s. 150 v. d.). Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 302.

⁸¹ Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 228. Ali Fuad, *Servet-i fûnun mec.*, aynı cilt ve sayı. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 301.

XVIII.

“Bir köylü kadın, Ahmed Vefik Paşa’ya mürâcaat edip, saatini kaybettiğini ve aradığı hâlde bulamadığını, Vâli Paşa’nın, eğer gözlüğünü takar ise kaybolan şeylerin bulunduğu yeri keşfelediğini haber verdiklerini, bu sebeple köyünden Bursa’ya geldiğini ifâde eder. Ahmed Vefik Paşa, kadının hangi köyden olduğunu ve saatini ne zaman kaybettiğini sorup anladıktan sonra, bir müddet beklemesini emreder. Çarşıya bir adam gönderip, münâsip bir saat aldırır. Kadını huzûra çağırıp, tek gözlüğünü, takarak, ‘Hanım, ben kayıpları bulurum amma tâze iken bulurum. Sen, vaktini geçirmişsin; şimdi bu saati al kullan; bir daha kaybın olursa, kırksekiz saati geçirmeden mürâcaat et!’ diyerek, hatırını hoş ederek kadını köyüne iâde eder ⁸².”

XIX.

“Bursa’da caddeleri genişlettiği sırada, Yürüyen Dede isminde bir türbenin yıktırılmasıyla sokağa ilâvesi lâzım gelmiş. Ahmed Vefik Paşa, ulemâ ve eşraftan bâzıları ile beraber türbenin başına giderek, ‘Yürü, yâ dede!’ diye üç def’a selendikten sonra, ‘Dede Hazretleri elbette yürüyüp gitmiştir, ayak altında kalmayacak a!’ diyerek, türbeyi yıkmalarını emretmiştir ⁸³.”

XX.

“Usûl-i muhâkeme kânûnu ile adliye âit vazifeler ta‘yin edildiğinden, mülki me‘murların tevkif ve habsi gibi urfî emirlerine müddeî umûmiler mâni’ olmakta idi. Bundan Ahmed Vefik Paşa sıkılıyor ve günün birinde sadr-ı a‘zam olursa, Adliye dâiresine giderek, binek-taşında ‘Paydos!’ nidâsı ile dâirenin kapılarını kapayacağını söyler imiş ve bu sözü İstanbul’da da yayılmış. Bir aralık Adliye dâiresi ta‘mir olunup, kudemâdan bir kâtip efendi, sandıklarda eski bir evrak dosyası aramakla meşgûl iken, irgad-başı öğle paydosunu ilân etmekle, zavallı adam, Ahmed Vefik Paşa’nın sadr-ı a‘zam olduğu ve Adliye’yi ta‘tile geldiği zannına kapılarak, acele ile sandığı kapayıp, takımını toplamak için kalem odasına çıkmıştır ⁸⁴.”

⁸² Cemâleddin, *Âyine-i zurefâ* (İst., İkdâm Matbaası, 1314, s. 138): Fahrünnisâ Hanım’ın makalesi. Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayı, ayn. makale. İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., Kanaat Kütüphanesi, 1939, s. 16. İbnü’l-Emin M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a‘zamlar*, s. 729. Zekî Pâkalın, ayn. esr., s. 302. Bu fıkranın nasıl meydana geldiği hakkında fikir edinmek için, aşağıdaki LXVI numaralı fıkraya ve 130’uncu not’a bakınız.

⁸³ Abdurrahman Şeref, ayn. esr., s. 230. Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayı. İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., 1939, s. 15 v. d. Zekî Pâkalın, ayn. esr., s. 303.

⁸⁴ Abdurrahman Şeref, ayn. esr., s. 227. Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 60, nu. 1554-80, 27 Mayıs, 1926, *Ahmed Vefik Paşa*. Müellif, Vefik Paşa’nın bu rivâyeti ahbablarına karşı tezkib ettiğini, “O söz iki cihetle benim sözüm olamaz: Evvelâ, *paydos* lâfzı ameile ta‘biridir; sâniyen, Adliye’nin ta‘tili, adâletin ta‘tili demektir.

XXI.

“Berlin Kongresi'nin müzâkere olunduğu ilk günlerde, Rus ordularının İstanbul'a yaklaşması sebebiyle heyecan artmış ve Rus murahhasları, İslâmlar tarafından Hıristiyanlar'ın katlolunacağını ileri sürerek, İstanbul'a asker idhâlini istiyorlardı (H. 1295—M. 1877-78). İşte bu sırada Zabtiye Nâzırı Hâfız Paşa'dan Bâb-ı âlî'ye derhâl gönderilen tezkirede, Tatavla'da toplanan birçok ahâlinin ayaklanma alâmetleri gösterdikleri haber verilmiş ve Taşkılla ile Beyoğlu İhtiyat Kışlası'ndan hemen birkaç tabur sevkıyla bu ayaklanmanın bastırılması lüzumu bildirilmiştir. Bu haber üzerine Başvekil Ahmed Vefik Paşa hemen arabasını hazırlatarak Tatavla'ya doğru gitmiş. Hakikaten, marangoz kalfası ve terzi çırağı makûlesinden beş-altıyüz aşağılık kimse toplanıp bağırmakta imişler. Ahmed Vefik Paşa'yı görünce sesinden ürkmüşler. Paşa, arabadan inip —romatizmadan mustarip olduğu için— topallaya topallaya nümâyîşçilerden birini yakalayarak kalın bastonu ile bir-iki indirdikten sonra, elindeki kurtulunca bir başkasını yakalamak için birkaç adım seğirtmiş, bunu gören serseri topluluğu çil-yavrusu gibi dağılmıştır. Paşa, Yıldız'a giderek, Zabtiye Nâzırı Hâfız Paşa'yı çağırılmıştır. Vak'aya şahit olan birinin ifâdesine göre, Hâfız Paşa içeri girdi, Ahmed Vefik Paşa, yakına geliniz diye çağırarak, aralarında birkaç adımlık mesâfe kalınca, iki parmağını birden uzatıp, ben, adamın iki gözünü birden oyarım diyerek, Hâfız Paşa'nın üzerine doğru yürüdü ve seni miskin herif seni! Taburlarla asker sevkedeceğine, kendin gidip de o karga derneğini niçin dağıtmadın? Devletin başına gâile mi açacaksın tekdirleri ile dışarı koğdu. Meğer bu Tatavla derneği, bir çiban-başı koparmak ve Rusya emellerine hizmet için fesadçılar tarafından tertibedilmiş imiş⁸⁵.”

XXII.

“Vefik Paşa Bursa Vâlisi iken, kendisine mürâcaat edenlerden şişman bir adama sebepsiz yere şiddetli muâmelede bulunmuş, yanında bulunan bir ahbâbının böyle bir muâmeleye mahal olmadığını hatırlatması üzerine, ‘Bilmezsin, o şişmanlar ne domuz olur ne domuz! Ben kendimden bilirim’ diye mukâbele etmiştir⁸⁶.”

Bir memleket adâletsiz yaşar mı? Fakat her dâirede olduğu gibi, Adliye'de de bir takım fenâ adamlar bulunduğundan, o makûleleri bir küfeye doldurup denize atma-
hıdır!” dediğini kaydediyor (*Ayn. mec.*, c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı*). Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 303.

⁸⁵ Abdurrahman Şeref, *ayn. esr.*, s. 231. Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayı. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 195. Abdülhak Şinâsî Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, İst., 1958, s. 147 v. d.

⁸⁶ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayılar. Müellif, bunu ve bundan sonraki fıkrayı bi'zzat dinlediğini kaydediyor. Ayrıca bk., İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 728. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 112. Abdülhak Şinâsî Hisar, *ayn. esr.*, s. 150.

XXIII.

“İkinci başvekillikten ayrıldıktan sonra, Mâbeyn’de akdedilen bir komisyona, İkinci Mâbeynci Hacı Alî Bey vâsıtasıyla Abdülhamid tarafından dâ’vet edilen Ahmed Vefik Paşa, ‘Efendimiz beni çocuk oyuncağı zannediyorlar!’ cevabını vermiş ve ‘Hah hah haah!’ diye gülüp da’veti reddetmiştir ⁸⁷.”

XXIV.

“Subhî Paşa erbâb-ı maâriften biri ile Ahmed Vefik Paşa’nın ziyâretine gitmiş. İlmî mübâhaseler sırasında eski müelliflerden ve eserlerinden söz açılınca, Vefik Paşa, o zâtın filân fenne dâir filân eseri vardır diye onların bilmediği eserlerden bahsetmiştir. Bu hâl, yaradılış bakımından iddiâlı ve mağrur Subhî Paşa’nın dikkatini çekmiş; diğer zât ile aralarında bir müellif ismi uydurmuşlar. Paşa aynı tarzda, bu müellifin şu fenne dâir şu eserleri vardır diyerek, o eserlere dâir fikirler ileri sürünce, hakikati anlamışlar ⁸⁸.”

XXV.

Süleyman Nazif, babasından dinlediği şu hikâyeyi naklediyor: “*Tarih-i İbn Haldûn*’un İstanbul’da, metninden önce *Mukaddime*’si neşredilerek, birinci kısım sâbık Şeyhü’l-İslâm Pîri-zâde Sâhib, diğer kısımları Cevdet ve Subhî Paşalar tarafından terceme ve tab’olunmuştur; asıl tarih kısmı sonradan Subhî Paşa’nın eline geçip, Arapça olarak bastırılmıştır. *Mir’ât-ı İber* müellifi Diyarıbekirli Sa’id Paşa, *İbn Haldûn tercemesi*’ni mütâleâ ederek, *Mukaddime*’deki mükemmelliği metinde bulamayıp, metinde birçok yerlerin beyaz bırakıldığını, ifâdenin *Mukaddime*’dekinden farklı olduğunu görerek, tarih bilgisi ile meşhur Ahmed Vefik Paşa’yı ziyâretle, işin aslını anlamak istemiştir. Paşa, ‘İbn Haldûn, o *Mukaddime*’yi *Murûcû’z-Zehab* sâhibi Mes’ûdî’nin bir eserinden almıştır; kendi eseri eğildir’ diye, İbn Haldûn’u tezyîffe kalker. Mes’ûdî’nin böyle bir eserini arayıp bulamayan Sa’id Paşa, Cevdet Paşa’ya mürâcaat eder. Cevdet Paşa, ‘Mes’ûdî’nin öyle bir eseri yoktur. Eser, İbn Haldûn’undur; fakat tarih kısmını tamamlamağa muvafak olamayarak müsvedde hâlinde bırakmıştır. Basılan eserdeki noksanlar bu sebeptendir; Ahmed Vefik Paşa bunu uydurmuştur!’ der ⁸⁹.”

⁸⁷ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 60, nu. 1556-82, 10 Haziran, 1926, *Ahmed Vefik Paşa*. Müellif bu neşrinde, fıkrayı, o sırada orada bulunan Nasûhî Bey’den dinlediğini kaydediyor. Ayrıca bk., ayn. müellif, *ayn. mec.*, c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı*. Bu fıkra, bu yazımızdaki XI. ve XL. numaralı fıkraları hatırlatıyor.

⁸⁸ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1628-154, 27 Ekim, 1927: *Tarihî Fıkralar VI.*, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı*. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 306. Abdülhak Şinâsî Hisar, *ayn. esr.*, s. 156.

⁸⁹ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1628-154, 27 Ekim, 1927, *ayn. makale*. Bu fıkranın dayandığı esas, bundan evvelkine çok benzemektedir; aradaki farkı, eser adlarının da kaydedilmesi teşkil ediyor.

XXVI.

“Vefik Paşa Tahran Sefiri iken, maiyyetinde çalışan Posta Nâzırı Haydar Efendi'den naklen: İstanbul'a gelen ecnebilere, şöhretinden dolayı Paşa'yı ziyâretle, ona dürbîn, baston gibi şeyler hediye ederler, o da bunlara karşılık bat-pazarından kırık-dökük nefes, akik v. s. taşlar toplatıp, bir hakkâk çağırarak, bunlardan yaptırdığı şeyleri ecnebilere hediye ederdi; bir de tarihî hikâyeye uydurarak, ' Bu yüzük, Orhan Gâzi'nin haremî ve Sultan Murad'ın vâlidesi Nilüfer Hatun'un yüzüğüdür ' der, ecnebilere bunları not ederlerdi ⁹⁰.”

XXVII.

“Ahmed Vefik Paşa'nın ilk başvekilliği, Rusya muhârebesinin sonuna rastlar. Ricâlin at ve arabaları cihet-i askeriyyece toplatıldığı için, Vefik Paşa da, Bâb-ı âlf yokuşundan yaya olarak inip çıkmakta idi. Birgün kendisi yine yaya giderken, ricâlden Edib Efendi'nin araba ile yokuştan indiğini görür. Edib Efendi'yi kasden tanımazlıktan gelerek, yanında bulunan Âmedî Hulafâsı'ndan Muhsin Bey'e, ' Bu kimdir? ' diye sorar. Muhsin Bey, ' Edib Efendi! ' diye cevap verince, Ahmed Vefik Paşa, ' Edebsiz! ' diyerek yoluna devam eder ve yokuşu çıkıncaya kadar beş-on adımda bir aynı suâlî tekrarlar, ' Edib Efendi bendeniz! ' cevâbını aldıkça, ' Edebsiz! ' diye tekrarlar imiş ⁹¹.”

XXVIII.

“Evkaf Nâzırı bulunduğu sırada, Galata Mevlevî-hânesi şeyhi Kudretü'llâh Efendi'nin, dergâhın muayyenâtı hakkındaki isteklerine kulak asmayan Vefik Paşa'ya, şeyh, ' Ben seni Hazret-i Mevlânâ'ya havâle ettim! ' diye inkisar edince, Paşa, ' Ben de seni Hazret-i Mevlâ'ya havâle ettim! ' sözü ile mukâbelede bulunur imiş ⁹².”

XXIX.

“Meclis-i meb'ûsân Reisi iken, müzâkere salonundan çıkınca odasına kapanır, kahkahalarla gülmüş; böylece, bâzı meb'usların irâd eyledikleri hitâbeler ile alay edermiş ⁹³.”

XXX.

“Bursa vâlilîği sırasında, keyfî bâzı icrâatından dolayı şikâyetler vuku' buldukça, ' Ayastafanos muâhadesi ile burası bizim hissemize düştü; ben istediğimi yaparım! ' dermiş ⁹⁴.”

⁹⁰ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., nu. 1628-154, *ayn. makale*.

⁹¹ Ali Fuad, *ayn. nüsha ve ayn. makale*. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 308.

⁹² Ali Fuad, *ayn. nüsha ve ayn. makale*. İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 714.

⁹³ Ali Fuad, *ayn. nüsha ve ayn. makale*.

⁹⁴ Ali Fuad, *ayn. nüsha, ayn. makale*. İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 686.

XXXI.

“Ahmed Vefik Paşa iki sene süren ikinci başvekilliğinde, ‘Bâb-ı âli’de Sadâret arabasını çekecek iki hayvan vardır, biri Müsteşar, diğeri Âmedci’dir; halbuki bunların biri çifteli, diğeri lâgardır ’ diyerek, Müsteşar Zihni ve Âmedci Şefkatî Efendi’nin tebdillerine kıyam ettiği hâlde, kendisi azledildiğinden bunların tebdiline muvaffak olamamıştır ⁹⁵.”

XXXII.

“Sadâret Müsteşarı iken evrâka ve müsveddelere bakmaz, hulafâsından Sâdık Bey’i karşısına oturtturarak bunları damgalatır, Sâdık Bey güldükçe kendisi de gülmüş. Birgün, oğlu Refik Bey’le bu Sâdık Bey’in civardaki bir evin penceresinde duran bir kıza bahçeden işaret ettiklerini görür. Oğlu Refik Bey kaçar; Paşa, Sâdık Bey’i köşküne götürür. Sâdık Bey dayak yiyeceğini anlayınca ve kuvvetli de olduğundan odanın kapısını sürmeler. Vefik Paşa, Şeyh Balaban adlı kedisine, ‘Oğlan Şeyh, artık her türlü edebisizliği bitirdin de, bir de komşuya mı tecâvüze başladın?’ deyince, Sâdık Bey, ‘Evet, efendim, bu günlerde hasbanın pek küstahlığı var!’ diye söze atılır. Paşa, bu pervâsız tavırdan dolayı somurttarak yerine oturur; dayak korkusu ile daha ileri gitmez. Sâdık Bey de, kapıyı açıp savuşur ⁹⁶.”

XXXIII.

“Bir bayram günü, evine gelen ziyâretçilere romatizmadan mustarib olduğundan bahisle bi’l-vâsıta ma’zerette bulunur, her zaman misâfir kabul ettiği odadan başka bir odada sevdiği birkaç ahabî ile sohbet ederken, ‘Aman! Aman!..’ diye bağırmağa başlar. Meğer bayram ziyâreti için gelen Moralı Celâl Bey adında biri, avdet esnâsında sokak kapısı sanarak Paşa’nın oturduğu odanın kapısını açmış, Paşa’nın, ahbabları ile sohbet ettiğini görmüştür. İşte Vefik Paşa, güyâ ıstırâbının şiddetini anlatmak için bağırmağa başlamış ve Celâl Bey gidince, kakkahaları atmıştır ⁹⁷.”

⁹⁵ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, s. 234. Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1627-153, 20 Ekim, 1927, *Ahmed Vefik Paşa Fıkrâtı*. İbnü’l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 728. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 62.

⁹⁶ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayı. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 305.

⁹⁷ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1829-155, 3 Kasm, 1927. İbnü’l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 730. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 307. Abdülhak Şinâsi Hisar’ın *Geçmiş Zaman Fıkraları*’nda, bu fıkra biraz farklı olarak kaydedilmiştir: “Abdülhak Hâmid, âlesinin en yaşlı akrabası olan Ahmed Vefik Paşa’yı arada-sırada ziyârete giderlermiş. Birgün misafirlerle blundukları odada onun sancılındığını görmüşler. Kerevet üstüne yatarak, ‘Aman beni ma’zur görün!’ demiş ve bütün misâfirler odayı terketmişler; fakat Paşa’nın, yüzünden, hastalandığına ihtimal vermeyen Abdülhak Hâmid, başkaları oda civârından ayrılınca, anahtar deliğinden içeriye bakmış, Vefik Paşa’nın misâfirleri aldatıp savmış olmaktan memnun, kerevetteki şilte üstünde neş’esinden gülerек ve iki elini şaklatarak, oynadığını görmüş” (S. 154).

XXXIV.

“Ahmed Vefik Paşa'nın Paris Sefirliği sırasında zuhûr eden Şam mes'elesinden dolayı muğber olan Napoléon, bir kabul resminde Paşa'nın yanına gelerek, *Voire Empire Craque* (İmparatorluğunuz çatırıyor) diyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeğe yüz tuttuğunu İmâ etmek istemiştir. Vefik Paşa'nın, ' Bizim memleketimiz, memâlik-i imparatoriyyenize uzaktır; zât-ı haşmetânelerinin hakkımızda doğru mâlûmât alamayacakları tabiidir. Bendeniz ise, Paris'te bulunduğumdan, memâlik-i imparatoriyyenizin ahvâlini yakından görüyorum; çatırdayan sizin imparatorluğunuzdur! ' cevâbını verince, canı sıkılan Napoléon derhâl yanından ayrılır. Medenî cesâretinden dolayı kendisini tebrik eden İngiliz Sefiri'ne, ' Bu sözü sizin söylemeniz lâzım gelirdi, çünkü devletiniz, söylediğiniz sözlerden dolayı sizi himâye ederdî: halbuki benim devletim küçük bir şikâyet üzerine beni azleder!' demiş, hakikaten müteâkiben infisâl etmiştir ⁹⁸.”

XXXV.

“Vefik Paşa, oğlu Refik Bey'i içkiye düşkünlüğü yüzünden evinden taretmiştir. Refik Bey birkaç sene sonra vefât etmiştir; Ahmed Vefik Paşa, ta'ziyeye gelen bir ahabâbına, ' Benim için Refik on sene önce ölmüştür; o zaman ta'ziye ede idiniz değerdi!' demiştir ⁹⁹.”

XXXVI.

“Vefik Paşa Anadolu Müfettişi iken Kastamonu Mutasarrıflığı'na ta'yin ettirdiği Sefir-i Kasır nâmiyle tanınan Yûsuf Riza Bey(Paşa)'in, bir vilâyet vâililiğine ta'yinini Yûsuf Kâmil Paşa'dan recâ eder. Paşa, birşey söylemez. Recânın teker-rürü üzerine bir kâtip çağırıp, ' Rizâ Bey'in bir tahrirâtı vardı, getirin de Efendi okusun!' der. Efendi, kemâl-i dikkatle okur. Kendinin zemmedildiğini görünce, bir kelime söylemeden tahrirâtı bırakır; uzun bir temennâ ederek kalkar gider ¹⁰⁰.”

XXXVII.

“Ahmed Vefik Paşa Paris Sefiri iken, maiyyetinde Başkâtip bulunan Âsım Paşa'nın iş için hiddetlenince yanağını okşadığını ve o muhterem zât, Paşa'dan sekiz sene önce vezirlik rütbesi ile mükerreren Hâriciye Nezâreti ile başka mühim me'muriyyetleri ihrâz etmiş iken ziyâretine geldikçe minderin üstünde diz çökerek kemâl-i hürmetle oturduğunu ve Paşa —hâl-ü tavrıyla— bu vaz'ıyeti pek tabii gördüğünü Fuad Paşa'nın torunu Reşad Bey ve başkaları naklederlermiş ¹⁰¹.”

⁹⁸ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1629-155, 3 Kasım, 1927. İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 657. Hasan Âli Yücel, *Pazartesi Konuşmaları*, İst., Remzî Kitabevi, 1937, s. 237. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 307.

⁹⁹ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., ayn. cilt ve sayı.

¹⁰⁰ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 719.

¹⁰¹ *Ayn. esr.*, s. 731.

XXXVIII.

“Vefik Paşa, herkesle birlikte vapur beklemek sinirlerine, yahut kibrine dokunduğundan İstanbul’a inmek ve başka bir yere gitmek icabetse, iskeleye uğrayarak Rumeli-hisarı’na gelecek olan Şirket-i hayriye vapurunu ev halkından bâzıları gözetip, ‘İstinye’den kalktı, Emirgân’a yaklaştı, Hisar’a gelmek üzredir’ diye tekrar tekrar haber vermeleri üzerine, tepedeki kütüphânesinden hareketle, adımlarını vapurun gelişi dakikasına uydurarak tam vaktinde iskeleye varır, hazır bulunan vapura girermiş¹⁰².”

XXXIX.

“Sâmî-Paşazâdeler, bir bayram günü Paşa’yı ziyaretleri sırasında büyük kardeşleri eteğine vardıkları hâlde, Sezâî Bey’in uzaktan temennâ etmesi azametine dokunduğundan, ‘Bir daha gelişinizde yakından görüşelim!’ demiştir¹⁰³.”

XL.

“Abdülhak Hâmid Tarhan’ın ifâdesine göre, Kara-dağ Prensi Nikola’nın İstanbul’a geldiği sırada Sultan Abdülhamid’in da’veti üzerine Vefik Paşa Saray’a gelir. Epeyi bekledikten sonra ne için çağırılıp, ne için bekletildiğini sorar. Diğer Sadâret ma’zulleri ile beraber Prens’e takdim olunmak için da’vet olunduğu söylenmesi üzerine, ‘Benim bağçevanlar ile işim yok!’ diyerek hiddetle yürüyüp gider¹⁰⁴.”

XLI.

“Zihnî Paşa’nın naklettiği üzere, kendi Mektupculuk’ta, Vefik Paşa birinci def’a Başvekâlet’te bulunduğu sırada, Vefik Paşa, bir vilâyet defterdârının azli için Mâliye Vekâleti’ne tezkire yazılmasını emreder. Mektupcu, odasına avdetle tezkireyi yazmağa başlarken, emredilenin Erzurum ve Sivas defterdârlarından hangisi olduğunu unuttuğundan gidip sorar. Paşa, bu def’a onlarla beraber diğer üç vilâyet defterdârının da azli emrini verir; deliye taş atma kabîlinden sormak hatâsında bulunup diğer defterdârların azline sebep olmasından dolayı müteessir olan Mektupcu’ya, hük-m-i karakuşî’nin ne demek olduğunu anlatır¹⁰⁵.”

XLII.

“Sadr-ı a’zam Sa’id Paşa’nın anlattığına göre, erâzilden biri, Vefik Paşa’nın yalısına gider. Bu zât sohbet esnâsında kadın tabiatlı bir erkeğin namussuzluğundan

¹⁰² *Ayn. esr.*, s. 731.

¹⁰³ *Ayn. esr.*, s. 731.

¹⁰⁴ *Ayn. esr.*, s. 730. H. Âlî Yücel, *Pazartesi Konuşmaları*, s. 10.

¹⁰⁵ Ali Fuad, *Seruet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1629-155, 3 Kasım, 1927. İbnü’l-Emin M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 719. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 194, 306 v. d. (mükerrerdir).

uzun uzun bahs ve şikâyet ederek, zannınca onun müstehcen hâllerini ayıplamak sûretiyle kendi nâmus ve faziletini anlatmak ister. Paşa, âdetinin aksine tam bir sükûnetle dinledikten sonra, 'Nâmussuzlardan şikâyet etmek bizim gibi nâmusluların hakkıdır; senin gibi rezillerin şikâyete hakkı yoktur. Kalk, s. .dir kerata!' diye koğar ¹⁰⁶."

XLIII.

"Diyârbekirli Na'im Çorlu Kaymakamı iken, bir haydudu tutturmasından dolayı — o sırada Edirne Vâlisi bulunan — Ahmed Vefik Paşa'dan bir takdir-nâme alır. Paşa'nın birinci def'a Başvekâlet'e ta'yininin ikinci günü sabahleyin yalısına gidip tebrik eder ve takdir-nâmeyi gösterir; iltifat görür. Birkaç kerre de Bâb-ı âli'ye gider ve kabul olunur. Gündüzleri Bâb-ı âli'ye, geceleri yalya gitmenin ardı kesilmez; Ahmed Vefik Paşa'nın sabır ve tehammülü tükenmeğe başlar.

"Birgün Bâb-ı âli'de Müsteşar'la mühim bir mes'eleyi müzâkere ederken, müsâadesiz girmeğe alışmış olan Na'im yine arz-ı endâm edince, Vefik Paşa, 'Bre serhoş, hınzır kerata!' diye bağırarak üstüne doğru yürümeğe davranır; bir taraftan da ağaları çağırmağa başlar. Na'im son derece sür'atle odadan fırlayıp, ağalara, 'O işi ben bitirdim; sizin içeriye girmenize lüzum kalmadı!' der demez tabanı kaldırıp soluğu Sirkeci meyhânesinde alır. Onun, ağalara söylediği sözü Paşa işitince, kahkaha ile gülmeğe başlar.

"Na'im ertesi günü, Başvekâlet Müsteşarı Rauf Bey (Paşa)'e verdiği müzekkiredede 'Deli, serhoştan korkar derlerdi. Bu tamamıyla yalan imiş. Delinin, serhoşu pabuçsuz kaçırdığını gördünüz!' der ¹⁰⁷."

XLIV.

"Pertev Paşa'nın torunu Aziz Bey'den naklen: Vefik Paşa'nın ilk Başvekillik'i sırasında bir sabah Mahmud Paşa'da Menge sokağından geçiyordum. Yanında uşak ve yâver bulunmadığı hâlde Paşa zuhûr etti. Sirtında başlıklı kaput vardı. Anadolu bir Rum bakkalının dükkânının önünde durdu. Üstü açık bir kapta bulunan et kavurmasını — sopaya benzeyen — kalın bastonu ile dürttü, yere döktü. Bastonu kaldırarak, bakkalı azarlayıp söğmeğe başladı. Bakkal mukâbeleye hazırlandığı sırada, oradan geçenlerin vaz'ıyyetlerinden, karşısındaki adamın pek büyük bir kimse olduğunu anladı, son derece ürktü; durduğu yerde donakaldı ¹⁰⁸."

XLV.

"Ahmed Vefik Paşa De'âvî Nâzırı bulunduğu sırada, bir bakkal, borcunu vermediğinden dolayı şâir Safvet'i şikâyet eder. Nâzır, borçlu şâirin evine bir mübâsir gönderir. Safvet, ihtiyarlığından ve rahatsız bulunduğundan bahsederek dâireye

¹⁰⁶ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 718.

¹⁰⁷ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. vi., İst., Devlet Matbaası, 1938, s. 1088. Ayn. müellif, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 718.

¹⁰⁸ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 717.

gidemeyeceğini söyler. Mübâşir, 'Gitmezseniz, Nâzır beni koğar; ekmeğimden olurum!' der. Şâir, bu söz üzerine gayrete gelerek, bir sürücü beygiri getirir; mübâşirle birlikte De'âvî dâiresine gider.

"Vefik Paşa hiddetle icâbeden sualleri sorup azarlamağa başlayınca, şâir Safvet 'Ben mütekâidim; maaş aldıkça esnafa borcumu veriyorum. Bakkala olan borcumu da elime para geçtikçe vereceğim; borcumu inkâr etmedim ki beni celb ve tevbih ediyorsunuz!' der. Vefik Paşa, şâirin habsini emreder.

"Safvet, gardiyandan kalem ve kâğıt ister. O sırada Mâbeyn Kâtibi bulunan Ziya Bey(Paşa)'e, uğradığı musibeti yazar; yardım ister. Ziya Bey, derhâl Cîb-i hümayûn'dan bir mikdar para alır; Safvet'e göndererek onu habsten kurtarır.

"Bu hâdisenin geçtiği günlerde vefât eden şâir Beranje (Béranger: 1780-1857) hakkında devlet ve millet tarafından gösterilen hürmet, İstanbul gazetelerine de akseder. Safvet, bir bakıma bu Fransız şâirinin ölümüne tarih, hakikatte Osmanlı şâirlerinden musibete uğrayanlara mersiye olmak üzere bir manzûme yazar. Bu manzûmenin başında,

*Beranje, misli yok şâir imiş ıklm-i Pâris'te
Göçüp gitmiş bekâyâ bezm-gâh-i zindegânîden
Değil ancak hünerverler, ahâlî mâtem etmişler
Cüdâ oldü deyü böyle fasîh-i bî-müdântden
Cenâzê masrafî olmak için i'tâ olunmuştur
Nicê yüzbin frank savb-i Krâl-i kadr-dânî'den
Bu ikrâmâ, bu lûtfâ şâir-i İslâm elyakken
Hakâretler görür anlar e'âlîden, edântden*

diyen şâir Safvet, böyle bir muâmele şöyle dursun, hakârete uğrayan bâzı şâirlerden bahsettikten sonra, son kısımda kendine âit mısra'lara yer vermiştir:

*Zavallî Safvet'in kurtulmadî gittî giribânî
Du dest-î Ausador etmekçiden, bakkâl Yâni'den
Yinê hamd-eylerim orsâ bocâ mevc-î meşakkatlê
Yanaştım sâhil-î pîrtÿe hengâm-î cevântden
O dâná yerde yattıkçâ idê Hak cümlemiz mahfûz
De'âvî Nâzırî'ylê her belâ-yî nâgehântden*

Bu münâsebetle Manastırlı Nâilî adlı şâir, Ahmed Vefik Paşa'yı haklı gösterme maksadıyla uzunca bir şiir yazmış ise de, bu gün elde bulunmayan bu şiirin, Mahmud Kemal İnal, hatırladığı aşağıdaki mısra'larını kaydeder:

*De'âvî Nâzırî Ahmed Vefik'â, Hak verê tevffik
'İbâdu'llâh umûrun doğrusû eyler idî tahkik
.....
Huzûrunda ne Hâkim nutka kâdiridî, ne dê Patrik
Söz-atmış öyle merd-î kâmilê ibtâl-i hak etmiş
Tehakküm eyleyüb Safvet gibî bâzî koca zinduk¹⁰⁹*

¹⁰⁹ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, c. ix., İst., Maârif Basım-evi, 1940, s. 1596, 1600. Ayn. müellif, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 712.

XLVI.

“Vefik Paşa Paris Sefiri bulunduğu sırada, Paris tiyatrolarından birinde, bir gece Hazret-i Muhammed’e dâir bir piyesin sahneye konulacağını işitince, bunun men’ini Hâriciye Vekâleti’nden talebetmiş ise de, kulak verilmediğinden, oyun gecesi tiyatroya gidip, perde açıldığı sırada sahnenin ortasında görünmesi üzerine oyunun temsil edilmediği, o vakte yetişen birkaç zattan işitilmiştir.”

Aynı hâdise dolayısıyla, Türkler’i tahkir eden bir piyesin oynandığı gece, İmparator’un tiyatro locasından Ahmed Vefik Paşa’nın son derece hiddetli bir hâlde çıkıp gittiği ve bu yüzden Napoléon’u gücendirmiş olduğu da rivâyet edilir¹¹⁰.

XLVII.

“Napoléon’un beyaz boyalı bir arabası varmış. Vefik Efendi de aynini yaptırmış; bununla sokaklarda gezerken halk, İmparator geliyor zannederek telâşa düşerler imiş. Arabayı değiştirmesinin kendine tebliği Fransa hükümetince reca olunması üzerine, keyfiyyet, Hâriciye Nezâreti’nden Vefik Efendi’ye yazılmış.

“İstanbul’daki Fransız Sefiri, Padişah’ınkinin aynı olarak yaptırdığı mükellef kayık ile gezdiğinden, Vefik Efendi, Nezâret’e yazdığı cevapta, ‘Fransa Hariciye Nâzırı, kendi sefirlerinin Boğaziçi’nde bindiği kayığı görmüyor da, Osmanlı sefirinin Paris’te gezdiği arabayı mı görüyor. Sefir, o kayığı ortadan kaldırırsa, bu araba kendiliğinden kalkar’ demesiyle, elçinin kayığı kaldırılmış; Vefik Efendi de arabasını siyaha boyatmış¹¹¹.”

XLVIII.

“Deli nâmı verilen Ahmed Vefik Paşa’nın husûsî kâtibliğinde bulunan Paris Sefiri Münir Bey (Paşa)’den naklen: Birgün Vefik Paşa, Sadâret makâmından gelen bir tezkireyi okuyup fevkal’âde hiddetlendi. Pek ağır sözler söyleyerek, ‘Git, bu sözlerimi tamâmiyle o deliye söyle!’ dedi. Hemen Bâb-ı âli’ye gittim. Tebliğine me’mur olduğum sözlerin ağırlığından ürkerek, Sadr-ı a’zam’a söylemeğe cesâret edemedim. Dâhiliye Nâzırı Cevdet Paşa’ya gidip, tevassutunu reca ettim; ben de ona gitmek üzere idim, gel beraber gidelim!’ dedi. Gittik.

“Cevdet Paşa, ‘Ahmed Vefik Paşa bendeniz şöyle bir recâda bulunuyormuş’ mukaddimesiyle mes’eleyi anlatmağa başlar başlamaz, Edhem Paşa baştan ayağa hiddet kesilerek, ‘Be adam, bu çocuktur, işittiğini düşünmeden söyler; fakat sen ak sakalınla o delinin saçmalarını nasıl söylüyorsun!’ diye bağırmasıyla, sözünün sonunu dinlemeden savuştum¹¹².”

¹¹⁰ İbnü’l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 658. Bu fıkranın ikinci paragrafında bahsedilen rivâyet, Charles Mismar’e âittir (Mehmed Rauf, *Hâtrât-ı âlem-i İslâm*, s. 139). Bahsi geçen eser, Voltaire’in *Mahomet ou le Fanatisme* adlı trajedisidir (Cevdet Perin, *Tazminat Edebiyatı’nda Fransız Te’siri*, İst., 1946, s. 83).

¹¹¹ İbnü’l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 657. İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., 1939, s. 10. Abdülhak Şinâsî Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 146.

¹¹² İbnü’l-Emin M. K. İnal; *ayn. esr.*, s. 633.

XLIX.

“Vefik Paşa'nın, ‘ Ben kendime deli dedirtinceye kadar neler çektim neler!’ dediği rivâyet edilir ¹¹³.”

L.

“Meclis-i maârif Reisliği'nden mütekâid Hekim-başı Sâlih Efendi, birgün Ahmed Vefik Paşa'yı ziyârete gider. Paşa, ‘Avrupa'dan nâdîde ağaçlar getirttim’ diyerek, onu bahçesine götürür. Lâtince birer isim takarak ağaçları ta'rif kalkışır. Sâlih Efendi, bahçeyi karmakarışık bir hâlde görünce, ‘İyi ammâ, intizamdan eser yok!’ der. Paşa, ‘Öyle ise, tanzim et!’ cevâbını verir. Nebatât ilmi mütehasısı olan Sâlih Efendi, ‘Hay hay.. Tanzim ederim; fakat bir şartla: Siz, yirmi gün bahçenin semtine uğramamalısınız; uğrarsanız, taktığınız isimler ve vasıflarla ağaçların yerlerini değiştirerek benim yaptığımı bozarsınız; bahçeyi evvelki gibi intizamdan mahrum bırakırsınız!’ tarzında mukâbelede bulunur ¹¹⁴.”

LI.

“Ahmed Vefik Paşa'nın kütüphânesine giren bilgili kimselerden biri, çoktanberi arayıp bulamadığı bir kitabı orada görünce, ‘Bir gece için ihsan buyurunuz, okuyup îade ederim’ demesi üzerine, Paşa, bu kitabı onun elinden alıp hemen yerine koymuş, ‘Ben bu kütüphâneyi bir gece için şundan bundan aldığım kitaplarla vücûde getirdim!’ cevâbını vererek, bu sûretle geri verilmek üzere alınan kitapların îade edilmediğini zarif bir tarzda anlatmıştır ¹¹⁵.”

¹¹³ *Ayn. esr.*, s. 728.

¹¹⁴ *Ayn. esr.*, s. 736. Bu fıkranın dayandığı esas, Vefik Paşa'nın hayatına hemen tamâmıyla uymaktadır. Torunu Fahrünnisâ Hanım, onun husûsî hayatından bahsederken, “Yalnız iki şeye nasb-i enzâr eyler idi: Kitap, nebat...” diyor ve şu bilgiyi veriyor: “Her hâlindeki intizamsızlık bahçesinde de görüldü. Tohumlarını Avrupa'dan getirterek yetiştirdiği mütenevvi‘ çiçekler; muntazam tarhlar, saksılar içinde ilk bakışta görülmeyip, âdî çiçekler arasında, meşcere aralarında, divar diplerinde müdekkık nazarların meşhûdu olur. Kendi büyüttüğü otuz-kırk senelik cesim, mütenevvi‘ çamlar; akasya, pavlonya ve at-kestânesi gibi ağaçların arasında çıkmış bulunur, pek latif çiçekli küçük ağaçlar âdî ve yabanî ağaçların dal ve yaprakları arasında gizlenmiş kalırdı; bu sebeple, bahçeye ilk def'a giren kimse, kendisini, ağaç ve çiçekleri hudâyî nâbit, tabîî bir ormanda zannedebilirdi; zirâ sâhibinin sâdeliğe olduğu kadar, tabiîliğe de merâkı var idi. Ömrünün sonlarında şişman vücûdünü ağırlar sızılar istilâ ederek, bir-iki kişinin yardımıyla ve çok zahmetle yerinden hareket eylediği hâlde yine her gün bahçeye çıkmaktan vaz geçmez, vücûdünü bu kadar yormaması hakkındaki hatırlatmalara, kendisini tanıyanlarca pek iyi bilinen latif tebessümü ile güler, ‘Sizin tekrâren çocuk olduğunuz var mı çocuklar? Ben yeniden çocuk oldum; ne kadar zahmet çeksem, hava serince dahi olsa, yine bahçemden vaz geçmem!’ diye cevap verir, ekseriyâ, bahçesinde kâin Boğaziçi'ne bakan set üzerinde, pek sevdiği erguvan ağaçlarının gölgesinde oturur idi.” (Cemâleddin, *Âyine-i zurefâ*, “Müverrih Ahmed Vefik Paşa”, s. 136, 140).

¹¹⁵ M. K. İnal, *Sou Sadr-ı a'zzamlar*, s. 737.

LII.

“Sâbık Washington Sefiri Süreyya Paşa-zâde Şekib Bey'den naklen: Cebel-i Lübnan mes'alesine dâir Fransız hükûmetinin icbârıyla Bâb-ı âlî'den telgrafla verilen ta'limâtı Ahmed Vefik Efendi alır almaz ortadan kayboldu. Fransa hükûmeti ve Sefâreti ile Bâb-ı âlî arasında muhâbereler cereyan etti. Mes'elenin halli için Fuad Paşa'nın Beyrut'a geldiğini haber alınca, Vefik Efendi Paris'te göründü. Daha evvel görünmüş olsa idi mes'ele, Fransa'nın menfaatini ve devletin zararını mücib bir şekilde girmek melhûz idi. İmparator Napoléon, Vefik Efendi'nin hareketlerine hid-detlenerek, 'Kendini Sultan Selim Sefiri sanıyor!' diye haber göndermesiyle, o da, 'Sultan Selim Sefiri olsa idim, zât-ı haşmet-meâbları burada bulunamazlardı!' diye mukâbele etti ¹¹⁶.”

LIII.

“Vefik Paşa me'muriyyet mevki'ine uşaksız gelip gitmekte olduğundan, o rütbede olan devlet büyüklerinin arkalarında, veya arabalarının üstünde mutlakâ bir uşak bulundurmaları usûlden olduğu için, ona bu hususta ihtarda bulunurlar. Dâiresine uşaksız gittiği zaman, kapıda duran nöbetçi askerler aldırmadıkları hâlde, bu def'a arkasında uşak görünce hürmetle selâmlarlar; bunun üzerine Vefik Paşa, uşağa, 'Beni değil, seni selâmlıyorlar; sen de onlara selâm ver!' demiştir ¹¹⁷.”

LIV.

Keçeci-zâde Fuad Paşa'ya göre, “Ahmed Vefik Efendi, binek-taşı büyüklüğünde bir pırlantadır; ne zînete, ne de kaldırırma yarar ¹¹⁸.”

¹¹⁶ *Ayn. esr.*, s. 655.

¹¹⁷ *Ayn. esr.*, s. 727. Zekî Pâkalın, bu fıkrayı biraz farklı olarak şu şekilde naklediyor: “Ülâ rütbesi verildiği zaman Şûrâ-yi devlet'e giderken yanına uşak almadığından ve o zamanda da böyle rütbeli adamların uşaksız sokağa çıkmaları ayıp sayıldığından kendisine edilen ihtar üzerine yanına uşak aldı. Bâb-ı âlî'de nöbet bekleyen neferler, şimdiye kadar uşaksız geldiği için selâm durmadıkları hâlde, bu sefer uşakla görünce selâma durmuşlar. Vefik Paşa hemer elini arabanın penceresinden çıkararak uşağın eteği ile selâm verir.” (*Ayn. esr.*, s. 311). M. K. İnal, bu fıkra münâsebetiyle şu bilgiyi veriyor: “Arabanın üstünde uşak olarak dâireye girerken askerler selâmlarıyla Vefik Paşa, arabanın penceresinden elini çıkarıp uşağın eteğini sallamak sûretiyle mukâbelede bulunduğunu Refi' Cevad Bey *Kızılay* gazetesinde yazdığı makede söylemiştir. Onun nakli, daha tuhaf ise de, benim bildiğim, yukarıda yazdığım şekildedir.” (*Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 727, not—3).

¹¹⁸ *Ayn. esr.*, s. 710. Abdülhak Şinâsî Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 146; müellif, kaynak göstermeyerek, Sultan Abdül'aziz'in, Fuad Paşa'ya, Ahmed Vefik Efendi'nin nasıl bir adam olduğunu sorması üzerine, onun bu cevâbı verdiği kayd ediyor.

LV.

Vefik Paşa, bazı resmî muhâberelere, bu cins yazılarda gözönüne alınması gereken kâidelere aykırı olarak çok garip ve istihzâ yollu cevaplar vermiştir:

“Vilâyetlerin merci’i Dâhiliye Nezâreti olduğundan, resmî işlerin oraya yazılmasına dâir Başvekîl Sa’id Paşa’nın — diğer vilâyetler sırasında — icrâ ettiği tebliğ fenâ hâlde hiddetlendi. Esâsen hoşlanmadığı o zâtın, daha sonra yazdığı başka bir telgraf-nâme üzerine — gûyâ merci’ine mürâcaat ediyormuş tarzında — Dâhiliye Nezâreti’ne çektiği telgrafta, ‘*Sa’id imzâsıyla bir telgraf-nâme aldım; bu adam kimdir?*’ diyerek, Sa’id Paşa’yı tahkir etmiştir ¹¹⁹”.

LVI.

Buna benzeyen bir başka garip telgrafı, yine Bursa Vâlisi bulunduğu zamana rastlar: “Mâliye Nezâreti’nden Defterdârlik’a gelen telgraf-nâmelerde merkezin masrafları için birçok para istenildiğinden ve imkân bulunmadığına dâir yazılan cevaplar kabûl edilmediğinden Defterdâr, vilâyet nakâmına şikâyet etmiş, Vefik Paşa, ‘Ben söyleyim, sen yaz!’ dedikten sonra, muhtasar ve müfid, fakat resmî âdâbtan uzak şu cevabı yazdırmıştır: ‘Para denilen b. . ., bu vilâyette yok!’ Bunu kendi imzâ ettikten sonra Defterdâr’a da imzâ ettirerek resmî telgrâf-nâme olarak Nezâret’e çektirmiştir ¹²⁰.”

LVII.

“Vefik Paşa Paris’te iken, İstanbul’da bulunan karısı çiçek çıkarmış, zevcinin avdertinde o hâliyle görünmekten çekinmiş, Paşa, ‘Hanım, sakın endişe etme, ben seni bu hâlde daha çok severim!’ diyerek tesellî etmiş ve ona eskisinden daha iyi muâmelede bulunmuştur ¹²¹.”

LVIII.

“Pederim Hayru’llah Efendi ile iki kardeş evlâdı olan Ahmed Vefik Paşa ki, ‘Ben Sadr-ı a’zam olsam da, Ahmed Vefik Efendi’yim’ demekle ma’ruftur; Efendi’liği zamanında *Mâcerâ-yı Aşk’ı* okumuş, gördüğü müfritâne sözler arasında ‘Âferin Yâ Rabbi!’ hitâbı kabîlinden feveranlar bulunduğunu birâderim Nasûhî Bey’e söylediği gibi, bana da millî ve mahallî bir tiyatro yazmağı tavsiye etmişti. *Sabr-ü Sebat* : İkinci eserim olan bu ez’af eseri işte o tavsiyeye, yahut terbiyeye ittibân yazıp neşretmiştim. *Sabr-ü Sebat*’ta birçok atalarsözü kullanmış olduğumu tel-

¹¹⁹ Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa, Servet-i fûnun* mec., nu., 1556-82, 10 Haziran, 1926. İbnü’l-Emin M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a’zamlar*, s. 686. Abdülhak Şinâsi Hisar, *ayn. esr.*, s. 151.

¹²⁰ İbnü’l-Emin M. Kemal İnal, *ayn. esr.*, s. 686.

¹²¹ Ali Fuad, *Tarihî Fıkralar — VI.*, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı, Servet-i fûnun* mec., c. 62, nu. 1629-155, 3 Kasım, 1927.

mlihen merhum gülererek, 'Ben sana durub-ı emsâl mecmuası yaz dememiştim!' latifesiyle iktifâ etmişti ¹²²."

LIX.

"Başvekil iken, Dâhiliye Nezâreti de uhdesinde olduğundan, birgün nedense, Dâhiliye Mektubcusu Şeref Efendi'ye kızmış. O sırada Evkaf Nezâreti'nde Cihât Kalemi Müdürlüğü'ne birinin ta'yinine dâir bir tezkire gelmesiyle, Paşa, hiç münâsebeti olmadığı hâlde mümâileyhin bu müdürlüğe naklini arz ile irâdesini istihâsâl etmiştir. Adamcağız şaşırıp kalmış. Paşa'nın infisâlından sonra, Evkaf Nâzırı kendisini Evkaf Mektubculuğu'na nakl ile, işi bir dereceye kadar ta'mir etmiştir ¹²³."

LX.

Napoléon'un "huzûrunda Şam vak'asından bahsolunduğu sırada Vefik Efendi, 'Şam'a asker sevkedilmek istenildiğini işitiyorum; Fransız askerini, Türk askeri karaya çıkarmaz!' demesiyle, Napoléon bu sözü hayretle dinledikten sonra, 'Efendi, cidden vatan-perversiniz; fakat diplomat değilsiniz!' cevâbını vermiştir ¹²⁴."

LXI.

"Suriye mes'alesinde Âli Paşa'nın müdârâsı üzerine Fransız, Beyrut'a asker gönderdiği vakit, Paris Sefiri Ahmed Vefik Efendi, Fransa'nın Hâriciye Nâzırı Mösyö Thouvenel nâm zâta, 'Eğer Fuad Paşa'nın yerine ben Beyrut'ta olsa idim, umûr-ı dâhiliyemize müdâhale etmek üzere gelen Fransız askerini süngü ile karşıladım!' dedi. Mösyö Thouvenel, sefir-i müşârileyhin bu acı lâkırdıda hasbe'l-mukâbele hakkı olduğunu ıkrar etti; fakat İstanbul'da Âli Paşa gücendi ¹²⁵."

LXII.

"Ahmed Vefik Paşa vefât ettiği zaman nereye gömülmesinin arzu ve irâde edildiği usûlen zamanın hükümdârından sorulmuş, Abdülhamid II.'den, 'Kayalar

¹²² Abdülhak Hâmid, *Eserlerimi Nasıl Yazdım, Resimli Ay mec.*, c. iv., nu. 53-5, Temmuz, 1928; buradan naklen: *Ülkü mec.*, c. ix., nu. 51, Mayıs, 1937.

¹²³ Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa Fıkarâtı, Servet-i fûnun mec.*, c. 62, nu. 1629-155, 3 Kasım, 1927.

¹²⁴ İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 655. Müellif, bu fıkrayı, Almanya-Fransa harbi sırasında Paris'te bulunan Yeni Osmanlılar Cemiyet mensuplarından Reji Komiseri Nurî Bey'den naklen kaydetmiştir. Abdurrahman Şeref Bey, Yeni Osmanlılar cemiyeti mensublarının, Âli Paşa'nın politikasına son vermek için, sadâret mevkî'ine Mahmud Nedim, veya Ahmed Vefik Paşa'yı tavsiye ettiklerini kaydeder (*Tarih Musâhabeleri*, s. 172, 178).

¹²⁵ Ali Su'âvi'nin *Defter-i A'mâl*'inden naklen, İbnü'l-Emin M. K. İnal, *ayn. esr.*, s. 655.

kabristanına defnediniz ki, Robert College'de çalınan çan sesleri kıyâmete kadar kulaklarında çınlasın!' tarzında bir irâde sâdır olarak, icâbı icrâ olunmuştur ¹²⁶."

LXIII.

Vefik Paşa'nın iltifâtını görenlerden Şhremâneti Mülhakat Başkâtibi Hüseyin Vassaf Bey'den naklen: "Paşa derdi ki, Rumelihisarı'na gömüldüğümü istiyorum; Sultan Mahmud türbesine gömülüp de hayatım boyunca uğraştığım adamlarla âhirette tepişmek istemem ¹²⁷."

LXIV.

"Napoléon III., Vefik Paşa'nın şahsına hürmet ve muhabbetle beraber, kendisinin Sefâret'ten azlını arzu edermiş. Veda'-nâmesini takdim ettiği sırada, 'Sizin gibi bir zâtı, Vekiller'im arasında da görmek isterdim!' diyerek teessüfünü beyan ve kendi markasını hâvî olarak Fransa'nın Sevr fabrikası ma'mûlâtından mükemmel bir sofrâ takımı, üzerinde Vefik Paşa'nın ismi mahkûk bir tuvalet takımı hediye etmiştir ¹²⁸."

LXV.

"Vefik Paşa Paris Sefâreti'nde bulunduğu zaman, edebî bir mahfilde, 'İşret, Avrupa'nın mânevî istikbâlini tehdit ediyor' yollu idâre-i lisân etmiş. Otuziki sene sonra, Belçika'da çıkan tıb mecmualarından birindeki bir makâlede, bu sözü telmihle, 'Vefik Paşa'nın söylediği istikbâl içinde bulunuyoruz' denilmiştir ¹²⁹."

LXVI.

Vefik Paşa, "Bursa'daki Yeşil Câmî-i şerif'in içinde ve orta kısmında bulunan şadırvanı, bu yeri kazdırıp meydana çıkardığı zaman, yine Bursa'da birinin hânesinde gördüğü fûskiye taşının mutlakâ bu câmî-i şerif'in işbu şadırvanına âit olaca-

¹²⁶ Osman Ergin, *Türkiye Maârif Tarihi*, c. 11., İst., Osman Bey Matbaası, 1940, s. 650. Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 66. Abdülhak Şinâsî Hisar, *ayn. esr.*, s. 160.

¹²⁷ Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 67; müellif, bu fıkrayı "Zuhur gazetesi başmuharriri ve Rumeli-hisar'ında oturup, Ahmed Vefik Paşa ile görüşerek i'timadını da kazanmış bulunan Şhremâneti Mülhakat Başkâtibi Hüseyin Vassaf Bey'den" naklen, eski Şhremîni muâvini Hâfız Râif Bey'den dinlediğini kaydediyor. Abdülhak, Şinâsî Hisar, *ayn. esr.*, s. 160.

¹²⁸ Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, İst., İkdâm Matbaası, 1312; bu eserde mevcut ve Vefik Paşa'nın torunu Fahrü'n-nisâ Hanım tarafından yazılan *Müverrih Ahmed Vefik Paşa* başlıklı makale, s. 131. İsmail Hikmet, *ayn. esr.*, s. 12. İbnü'l-Emin M. K. İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 658.

Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 118.

¹²⁹ Fahrü'n-nisâ Hanım, *ayn. esr.*, *ayn.*, makale s. 131. İsmail Hikmet Ertayan, *ayn. esr.*, s. 12.

ğını hesap ile, getirtip yerli yerine vaz'ettirmiş ve tam bir uygunluktan dolayı, bu taşın, hakikaten o şadırvanın aksâmından olduğu tehakkuk etmiştir. Bu vak'a şâyi' olunca, bâzı saf-derûnlar, bu keşfi, tek gözlüğün kerâmetine hamletmişler; hattâ bir ihtiyar kadıncağız birgün müşârileyhe mürâcaatle, iki sene önce kaybolan saatini, o herşeyi görüp bildiği tek gözlüğü ile bakıp bulmasını recâ etmiş. Paşa'dan, 'Saatin kaybolalı çok vakit olmuş, artık bulunmaz; bu da anın hizmetini görür' cevâbiyle beraber, bir de saat alarak sevine sevine çıkıp gitmişti ¹³⁰."

¹³⁰ *Ayn. esr., ayn. makale*, s. 138. Fahrü'n-nisa Hanım, bu tek gözlüğü bir hâtıra olarak sakladığını yazıyor. Vefik Paşa'nın bu tek gözlüğünün kerâmetiyle kayıpları nasıl bulduğu etrafında ağızdan ağıza dolaşan müstakil fıkra, bu yazımızdaki XVIII. numaralı fıkradır. Bu fıkranın birinci kısmı, yâni Yeşil Câmî'in çalınan fısıkye taşını nasıl bulduğu hakkındaki fıkra, Abdülhak Şinâsi Hisar tarafından da neşredilmiştir (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 148).

Abdülhak Şinâsi Hisar, dedesinin Vefik Paşa'nın ziyâretine gittiğini, âilece görüştüklerini, bu münâsebetle onun bâzı husûsiyetlerini naklediyor: "Ahmed Vefik Paşa âilesinin hanımları, komşuluk duygusuyla, annelerime geldikleri zamanlar hep Paşa'nın âdetlerinden bahsederlermiş. Paşa'nın, dâima başkalarına tavsiye ettiği birtakım ahkâm varmış ki, kendisi bunları tatbik etmezmiş. Vefik Paşa, 'İnsan, uykusundan erken kalkmalı!' dermiş; fakat kendisi pek geç uyanır ve yatağından derhâl kalkmazmış. Ben bir sabah yatakta gazete okusam, annem bana, 'Sen de Vefik Paşa gibi yemek zamanına kadar yataktan kalkmayacak mısın?' diye sorardı. Paşa, hele kış geceleri yemek zamanına kadar yatakta kitap okurmuş. 'İnsan yemekte hem az, hem de hafif yemeli!' dermiş, halbuki kendisi, sevdiği yemekler olunca bunlardan bol bol yermiş. 'İnsan yemek yerken zihnini yormamalı, kafasını işletmemeli!' dermiş; fakat kendisi sofrada başkalarıyla birlikte yemek yemektense, yalnız kalmayı tercih eder, bir yandan yemek yerken, diğer yandan da muttasıl okurmuş. Ne zaman ben yemek yerken bir kitap açsam, annem bana, 'Sen de mi Vefik Paşa'yı taklit etmek istiyorsun?' derdi. Öyle ki, bizde Paşa'nın isminden bahsetmediğimiz hiçbir gün, veya bir gece geçmezdi. Yalımızın arka tarafındaki yolun karşısında küçük bir divarla çevrili küçük bir bahçemiz vardı. Bu divarın daha ötesinde de küçük, ahşap ve harap bir evin arkası görünür, bu evin bu tarafında tek bir göz gibi, bir tek küçük pençere bulunurdu. Bu küçük arsa ile, bu simsiyah ve harap ev Vefik Paşa'ya âit imiş. Büyük babam, arada bir Vefik Paşa'nın ziyâretine gidermiş. Birgün, o küçük ve siyah evde hiç kimsenin oturmadığını, yıkılacak olsa ancak küçük bahçemizin biraz genişleyeceğini, o kasvetli küçük pençerenin yıkılmasıyla evindeki hanımların ona minnetdâr olacaklarını söyleyerek, bu ufak arsanın muvâfık bir bedel mukâbilinde kendisine satılmasına müsâade buyurulması recasında bulunmuş. Paşa ise, hiç tahmin etmediği hâlde, 'Ben ömrümde hiçbir mal satmam; âdetim budur!' diye cevap verdiğinden, büyük babam, bu mürâcaatte bulunduğuna pek ziyâde canı sıkılmış. Bir müddet sonra Vefik Paşa, ağır hasta olduğunu duyarak büyük babamı çağırılmış; 'Hani, bahçenizin yanında küçük, harap ve ahşap bir evceğiz vardır, onu size hibe etmeğe karar verdim' demiş. O zaman da büyük babam izzet-i nefsinı menfaatinin üstünde tutarak, 'Efendim, bendeniz de ömrümde

LXVII.

“Ayastafanos muâhadesi müzâkere olunurken Grandük Nikola, galibâ Çarlık ordusunun azametli ve heybetli başkumandanı, Abdülhamid’i ziyârete geldi. Hünkâr, Grandük’ü Dolmabahçe sarayında kabûl etti. Başkumandan’ın istikbâlinde, bütün saray erkânı ile beraber o zaman Başvekil olan Ahmed Vefik Paşa da, Abdülhamid’in maiyyetinde alt kata indi. Sarayın ve dîvân-hânenin orta-kapısı önünde mevkib-i hümayûn tevakkuf etti. Grandük’ün Ayastafanos’tan bindiği muş, Dolmabahçe sarayının rıhtımına yanaştı. Nikola karaya çıktuktan ve orta-kapıyı basamaklayarak büyük koridora dâhil olduktan sonra, bir Rus Harbiye zâbiti, elinde bir gönder, rıhtıma atlar. Çarlık bandırasını hâmil olan gönder’i diker. Bu hâdise Ahmed Vefik Paşa’nın gözünden kaçmadı. Derhal mevkibi ve Grandük’ü bırakıp, sarayın merdivenlerini bir hızla indi. Rıhtımda dikilmiş olan Çarlık bandırasını bir hamlede söktü, denize fırlattıktan sonra, yine geldiği gibi acele acele çıkıp, mevkib-i hümayûndaki yerini aldı. Sanki hiçbir şey olmamış idi. Grandük Nikola, mağlûp Türk ordusu başvekilinin bu celâdeti karşısında şaşaladı; fakat ses çıkaramadı¹³¹.”

LXVIII.

“Ahmed Vefik Paşa, Hudâvendigâr Valiliği’nde bulunduğu sırada Tunuslu Hayreddin Paşa’dan ta’min şeklinde bir tahrirât-ı sâmiyye almıştı. Tunuslu, bu

hiçbir ihsan kabûl etmedim, âdetim budur!’ diyerek, bu hibeyi kabûl etmemiş” (*Geçmiş Zaman Fıkraları*, s. 157 v. d.).

Abdülhak Şinâsi Hisar’ın, Ahmed Vefik Paşa’nın bâzı husûsiyetlerine dâir verdiği bu bilginin hakikate uygun olduğunu, Paşa’nın torunu Fahrünnisâ Hanım’ın *Müverrih Ahmed Vefik Paşa* adlı makalesindeki şu kayıtları göstermektedir: İlk zamanlarda üç türlüden çok yemek yemezken, yaşlı iken muhtelif yemeklerden iştehâ ile yiyor, sofrada çoğu yalnız, ara-sıra çocuk ve torunlarıyla beraber bulunuyordu. Yemekten sonra bir saat kadar kitap okumamağı tavsiye ettiği hâlde, kendisi yemekte bile mütâlea ile meşgûl oluyordu. Yemekten sonra biraz uyuyan Vefik Paşa’nın gece uykusu çok azdı ve muntazam değildi. “Seher vakti uyanarak güneş gereği gibi yükselinceye kadar uyumaz, kışın yemek vaktine kadar yatağından çıkmazdı. Yarımşar saat, bir çeyrekten ibâret kesik kesik uykuları hesap edilse, gecede ancak birkaç saat uyuduğu anlaşılır” (Cemâleddin, *Âyine-i zurefâ*, İst., İkdâm Matbaası, 1314, s. 139).

¹³¹ Zekî Pâkalın, *Ahmed Vefik Paşa*, İst., Ahmed Said Matbaası, 1942, s. 309. Müellif bu fıkrayı neşrederken, nereden aldığını açıkca kaydetmemiştir; “Ali Fuad Bey’in neşrettikleri ile başka yerde gördüğü fıkralar” arasında yer alan bu fıkra, Ali Fuad Bey’in tesbit ettikleri arasında yoktur. Bu fıkraya mevzû teşkil eden hâdise, 21 Rebi’ I., 1295 (25 Mart, 1878) tarihine rastlar; Ayastafanos sulh muâhadesinden sonra Grand Duc Nicolas (Rusya ordusu başkumandanı)’nın, Rusya’nın Livadya vapuru ile Beşiktaş sarayına geldiği ve karşılanma merâsimi hakkında Mahmud Celâleddin Paşa’nın eserinde (*Mir’ât-ı Hakikat*, c. III., İst., Matbaa-i Osmânîye, 1327, s. 113 v. d.) tafsilât vardır.

yazısında, memleketin ne şekilde idâre edildiğini anlamak ve ona göre islâhat için muktezî tedbirleri tatbik mevki'ine koyabilmek maksadıyla köylerdeki Muhtar'lardan başlayarak vâlilere kadar bütün icrâ ve idâre kuvvetine mensup me'murların ne vazife ile mükellef olduklarını soruyordu. Ahmed Vefik Paşa, bu emir-nâme-i sâmiyi Hudâvendigâr Vilâyeti'nin bütün Mutasarrıf ve kaymakamlarına ta'mim etti. O esnâda Karesi Mutasarrıflığı'nda Giridli edib ve meşhur müfessir Sırrî Paşa bulunmakta idi. Bu zât, usûlen aldığı emri, livânın mülhakâtına tebliğ etmiş ve gelen cevaplar üzerine bi'zzat kaleme aldığı lâyihayı Vâli'ye göndermişti. Sırrî Paşa bu cevâbında Muhtar'lar, nâhiye müdürleri ve kaymakamlarla mutasarrıfların idâri vazifelerini mufassalan göstermiş ve vâliler hakkında birşey ilâve etmemişti. Ahmed Vefik Paşa bu cevâbı pek beğenmiş ve derhâl, İstanbul'da devletin yüksek makamlarında bulunan ricâline şu aşağıdaki telgraf-nâmeyi çekmişti: 'Bir müddettenberi mutasarrıflık makâmında bulunan zevat içinde Karesi Mutasarrıfı Sırrî Paşa derecesinde kimse görülmediği beyan olunur¹³².'

LXIX.

"Ahmed Vefik Paşa Sadr-ı a'zam iken, Sadâret Kalemleri'nden birinde bir maaş mahlûl kalır. Usûlü vechile müstehak olanlara dağıtılması hakkında pusulası yapıлып, *mûcibince* işaret etmesi için takdim olunur. Ahmed Vefik Paşa pusulanın altına: Mûcibince yapılması ve Sadâret Kalemleri'nde maaşı üçyüz kuruştan aşağı nekadar me'mur varsa hepsine yol verilmesi meâlinde bir buyuruldu yazar. Müsteşar bunun sebebini sorunca, Paşa, 'Ha, söyleyeyim' der, 'çünkü ben üçyüz kuruşla hizmete başladım!'. Müsteşar, 'Aman efendim, zât-ı sâmi-i fahlmâneleri gibi fevkal'âde fıtratta zevât-ı mümtâze nerede bulunur! Bu bi-çarelere merhamet etmenizi recâ ederim!' diye pohpohlayarak bin müşkilâtle buyurulduyu düzeltmeğe muvaffak olur¹³³.'

LXX.

Ahmed Vefik Paşa'ya Hıristiyanlar'dan biri, 'Câmi'lerinizde niçin günlük yakmıyorsunuz?' diye sormuş. Paşa düşünmeğe lüzum görmeden, 'Bizimkiler abdestlidir; yel vermezler de onun için!' demiş,¹³⁴."

LXXI.

"Evkaf Nâzırlığı sırasında birgün medreseleri, sebilleri, imâretleri dolaşmağa çıkmış, bir ara girdikleri bir imârette kocaman bir kazanın kaynadığını, bir adamın

¹³² Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 309. Müellif bu fıkrayı, nereden aldığını kaydetmemiş, "başka yerde gördüğü fıkralar" arasında neşretmiştir.

¹³³ Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 312. Nereden alındığı kaydedilmeyerek, "başka yerde görülen" fıkralar arasında neşredilmiştir.

¹³⁴ Zekî Pâkalın, *ayn. esr.*, s. 312 v. d. Müellif bu fıkrayı da, Ali Fuad Bey'in *Servet-i fûnun* mecmuasında neşrettikleri dışında kalan "başka yerde gördüğü fıkralar" arasında neşretmiştir.

da muttasıl koca bir sopa ile kazanın içindekini karıştırdığını görmüş ve durmuş, 'Nedir o kaynayan?' diye sormuş. 'Zırva pişiriyoruz!' demişler. Biraz istemiş, parmağının ucuyla alıp ağzına götürmüş. Tatsız tuzsuz birşey olduğunu görünce, 'Mübârek hakikaten de zırva imiş, bir daha bu zırvayı pişirmeyiniz, yerine aşûre pişiriniz!' demiş ve zırvayı ortadan kaldırtmıştır ¹⁸⁶."

LXXII.

Vefik Paşa'nın Başvekil bulunduğu, Rusya donanması Ayastafanos'a geldiği, harb, veya sulh yoluna mı gidileceği hakkında müzâkereler cereyan ettiği sıradaki hâdiselerden bahseden Mahmud Celâleddin Paşa, şu fıkrayı naklediyor: "Hattâ Pâdişah Hazretleri, Meclis toplanmazdan evvel müverrih-i haklri sûret-i mahsûsada huzurlarına celbedip, mes'elenin vâsıl olduğu müşkil ve tehlikeli neticeden bahisle, 'Rusya askerinin İstanbul'a duhûlüne cevaz gösteremem; ümerâ-yi askeriyemiz cesâretsizlik gösteriyorlar; ben nefsimce her fedakârlıktan çekinmem. Sancağ-ı şerif'i çıkarıp Rus ordusu üzerine gitmeğe hazırım. Bunu meclise tebliğ etmesini Başvekil Paşa'ya söyle!' deyu emir buyurduklarından, içtima'dan önce irâde-i şâhâneyi ifâde etmiş idim. Müşârileyh gâyet telâşlı ve şeddü'l-fıkr bir zât olmağla, 'Biz işimize bakalım, o sözler cilvedir; meram bizi tecrübedir' diyerek Vefik Paşa'nın, Meclis müzâkeresi esnâsında Padişah'ın harbe gitmeğe hazır olduklarına dâir irâdelerini orada bulunanlara bildirdiğini, neticede müsâleha yolunun kabûl edildiğini, yine Mahmud Celâleddin Paşa kaydedyor ¹⁸⁶."

LXXIII.

"Ahmed Vefik Paşa, Başvekâlet'e ta'yini üzerine, hey'ete yeniden dâhil olunan Vekiller Saray'da toplanarak, ibkâ olunanlar da da'vet edildiği sırada, müşârileyh 'Aleyhimizdeki mazbatayı (Bursa Vâliliğinden azli dolayısıyla) hepsi mühürlediler; şimdi de gelirler, şapır şapır eteğimi öperler!' demiş olduğunu, o zaman Meclis-i vükelâ Zabıt Kâtibi bulunup orada hazır olan Mümtaz Paşa nakletmiştir ¹⁸⁷."

LXXIV.

"Ahmed Vefik Paşa Başvekil olunca, mukaddime-i icrâat olmak üzere Şeyhül-İslâm 'Uryânî-zâde Es'ad Efendi'ye, teşrifattan bir me'mur irsâliyle, bundan böyle

¹⁸⁶ Bu fıkra İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, kaynak gösterilmeksizin basılmış (*Ahmed Vefik Paşa*, İst., Kanaat Kütüphânesi, 1939, s. 13), Zeki Pâkalın'ın *Ahmed Vefik Paşa* adlı eserinde (S. 311 v. d.), müellifin, Ali Fuad Bey'in neşrettikleri dışında "başka yerde gördüğü fıkralar" arasında neşredilmiştir. Yine kaynak gösterilmeyerek, Abdülhak Şinâsi Hisar'ın *Geçmiş Zaman Fıkraları* (İst., Hilmî Kitabevi, 1958, s. 152)'nda da mevcuttur.

¹⁸⁶ *Mir'at-ı Hakikat*, c. III., s. 70 v. d. Ali Fuad, *Ahmed Vefik Paşa*, *Servet-i fûnun* mec., c. 62, 1555-81, 3 Haziran, 1926.

¹⁸⁷ Ali Fuad, *Servet-i fûnun* mec., c. 60, nu. 1556-82, 10 Haziran, 1926; *Ahmed Vefik Paşa* başlıklı makale. M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 691.

Vükelâ Meclisi'ne gelmemesi için haber göndermiş. 'Uryânî-zâde de, 'Deli pazarı, b.. Pazarı ' ta'biriyle mukâbelede bulunmuştur ¹³⁸."

LXXV.

"Meclis-i vâlâ a'zâsından iken, ziraat işlerine dâir Meclis'te cereyan eden müzâkere sırasında, 'Ben bahçemdeki ağaçları topraktan çıkardım; köklerini yukarı kaldırıp dallarını gömdüm. O kadar çok meyve oldu ki, yemekle bitmedi!' demesiyle, orada hazır bulunanlar birbirlerinin yüzüne bakakalırlar ¹³⁹."

¹³⁸ Ali Fuad, *ayn. esr.*, ayn. cilt ve sayı, *ayn. makale*.

¹³⁹ İbnü'l-Emin M. Kemal İnal, *Son Sadr-ı a'zamlar*, s. 726. Müellif, bu fıkra münâsebetiyle şunları kaydediyor: "O mecliste bulunan babam Mehmed Emin Paşa merhûma, 'Acabâ kökü yukarı kaldırılan ve dalları toprağa gömülen bir ağacın meyve vereceği ümmid olunursa bu müzakereden de bir fayda beklenir demek mi istedi' dedim. 'O sözü o kadar ciddî bir tavırla söyledi ki, senin tevcih ettiğin mâna hatıra gelmez' cevâbını verdi."

